

ABDULLA CHIMIRZAYEV

***HAYOT
YOG‘DULARI***

hikoyalar

*TOSHKENT
«ADIB» NASHRIYOTI
2012*

УДК: 821.512.133–1

ББК: 84 (5Ў)7

Ch 59

Mas'ul muharrir:

Iqbol Mirzo

*Ushbu kitob O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi
Yoshlar bilan ishlash bo'limi tomonidan nashrga
tavsiya etilib, "Ijod" fondi tomonidan
moliyalashtirilgan.*

*Kitob respublika ta'lim muassasalari kutubxonalariga
bepul tarqatilindi.*

Chimirzayev, Abdulla.

Ch59 **Hayot yog'dulari:** hikoyalar/A.Chimirzayev.

– T.: ADIB nashriyoti, 2012. – 94 b.

ISBN 978-9943-317-79-6

УДК: 821.512.133–1

ББК: 84 (5Ў)7

ISBN:978-9943-317-79-6

© «ADIB» nashriyoti, 2012

© A.Chimirzayev, 2012

EZGU AN'ANA

Muhtaram Yurtboshimizning «Adabiyotga e'tibor — ma'naviyatga, kelajakka e'tibor» nomli risolasida «Iste'dodlarni izlab topish va ularning iqtidorini ro'yobga chiqarishda chuqur o'ylangan usullar, ya'ni aniq mexanizm zarurligini bugun adabiyotimiz manfaatlari talab etmoqda», degan fikr asosiy maqsad-muddalardan biri sifatida alohida ta'kidlangani bejiz emas.

Prezidentimiz "Adabiyot masalasi - ma'naviyat masalasidir" deb ijodkorlar oldida turgan ulkan va mas'uliyatli vazifaga urg'u berarkan, millat kelajagi uchun qalam ahli ham javobgar ekanligiga e'tibor qaratadi:

"...agar biz O'zbekistonimizni dunyoga tarannum etmoqchi, uning qadimiy tarixi va yorug' kelajagini ulug'lamoqchi, uni avlodlar xotirasida boqiy saqlamoqchi bo'lsak, avvalambor buyuk yozuvchilarni, buyuk shoirlarni, buyuk ijodkorlarni tarbiyalashimiz kerak".

Ana shu yuksak e'tibor samarasi o'laroq, bugungi kunda yosh iqtidor egalariga yaratilgan shart-sharoit va imkoniyatlar har qanday ijodkorning havasini keltirishi tabiiy. Jumladan, «Do'rmon» ijod uyida ustoz-shogirdlik an'analarini davom ettirishga zamin yaratuvchi ijodiy uchrashuvlar, o'quv seminarlarini aytish mumkin. Ayniqsa, ezgu an'anaga aylanib ulgurgan «Birinchi kitobim» loyihasi doirasida chop etilayotgan mo'jaz asarlar adabiy hayotimizda ulkan hodisa sifatida e'tirof etilmoqda.

Qo'lingizdagi kitob ham minglab ijodkor yoshlarning ichidan saralab olingan, mashaqqatli va serzavq mehnatning hosilasi, umidli yosh ijodkorning dastlabki qadamidir.

YOLG'IZ KABUTAR

Halim duduqning derazasiga qarshi tushgan bir uy bor edi. Halim u yerda yolg'izlik yashaydi deb o'ylardi.

O'sha "yolg'izlik" erta tongda uyg'onib olardi, piyolaga choy quyardi-yu, ammo ko'pincha ichmasdi. Deraza pardasi tonggi shabbodani qo'litiqlab ichkari tortardi. Sabo "yolg'izlik" ning sochlarini tortib-tortib bezor bo'lib xonadan qochib chiqardi. Ro'paradagi ko'hlik oshyondan sho'xchan qo'shiqlar ovozi kelardi. Ammo "yolg'izlik" doimgidek o'yinbuzarlik qilib, iyagiga kaft tirgab bu xonishlarni xayolchan qarshi olardi. Xona g'amga botib za'faron tusga kirar edi. Sho'rlik shamlar ba'zan kechasi bilan yig'layverib, shamdonga yetmay tosh qotib qolardi.

Shunday kunlarda Halim duduq ham uyqusidan qolardi. Devorga suyab qo'yilgan narvonga chiqib olib oyog'ini osiltirgancha u ham "yolg'iz" ga aylanardi.

...U Yumaloq tepaga o'rladi. Yashillikda oyog'i toyib boraverdi. Kavshini uchi bilan tosh qidirib oldinga munkiy-munkiy odimladi. Baland tog'lar toji oq qor bo'lsa, Yumaloq tepaniki oqtosh edi. Oqtoshga yelkasini bergancha birov o'tiribdi. Yelvizak uning beqasam choponi etaklarini qizg'aldoq bargiday hilpiratadi. To'zg'in sochlarini goh u yon, goh bu yon taraydi. Yigit

cho'pon tayog'ini bu tomonga olgancha Halim duduqqa joy berdi. So'ng ovozini baralla qo'ygancha baqirdi.

— Cha-a! Shoxing singur, cha-a, dedim.

Ammo qurg'ur echki bu do'qdan hayiqmadi ham, endi quyosh tig'i yalagan chuchmomalardan, qora bosh-u ko'kgullardan saralab kavshanib ketaverdi. Ortidan qo'y-echkilar biri qo'yib, biri baqirib qir oshdilar.

— Uf-f, Halim, shu olabelni bir kunmas bir kun urib o'ldiraman-da.

— Ey, qo' - qo'ysang-chi.

— Ko'rmasanmi buni!

— Bek-bekorga ey-echkini sha-ayton qa-qavmidan de m-de maydilar-da?!

— Hmm, nimasini aytasan. Sening qo'ylaring qani.

— A-a-ana!

— Ketdik, birga qo'shib boqamiz. Ular yolg'izoyoq yo'ldan yurib Chog'ot tomonga yo'l oldilar. Suruv oldini qayirib tashlab, ikkovi qumloq yo'lcha ustiga cho'k tushdilar.

— Hali-im

— Hmm.

— Sen ham birovni sevganmisan hech?

— E-ey bor-e-e!

— Nimadan uyalasan, o'g'il bolamiz-ku.

— O'z-o'zing a-ayt.

— Men ham bir qizni yoqtiraman, lekin avval sen ayt-chi?

— Ney-yega ax-ax...

— Kel! Bunday qilamiz, ikkalamiz ham teskari o'tirib, o'zimizga yoqqan qiz ismini yoza qolamiz.

— Bo'b-bo'пти.

Halim ko'rsatkich barmog'ini xatcho'p qilib "D" harfini yozdi. Bektosh zimdan uni kuzatib turgan ekan, kulib yubordi. U o'zini mayna bo'lgan hisoblab, kafti bilan qumdagi yozuvni o'chirib tashladi.

— Ey, od-odam po-podammas ek-ekansan, qo'y-e.

— Qo'ysang-chi, nimasiga hafa bo'lasan. Mana, men ham yozayapman, — deya Bektosh qumga "Dil" so'zini yozdi, zum o'tmay to'xtab qolib, so'radi.

— Nega sen yozmayapsan?

— Ma-mana, yoz-yozyapman.

Yer bag'irlab qarab turgan Halimning ichiga olov tushdi. Qo'li beixtiyor yoza boshladi. Bektoshning hayrat bilan qichqirishi uni biroz o'ngladi.

— Hey! Sen yoqtirgan qizning ismi ham "Dil" deya boshlanadimi? Mabodo sen ham qo'shni qiz Diloromni ko'zlab yurgan bo'lma tag'in.

Halim mushtlashishda taslim bo'lgan boladay bir qadam ortga chekindi.

— Yo'-o'q! Mm-en, — deya xayoliga kelgan "Dil" so'zi bilan boshlanuvchi ismni qizarib, bo'zarib yozib tashladi. Lahzada hammasi oydin bo'ldi. Bektosh Diloromni yoqtirarkan, Halim esa o'zi ham yaxshi tanimaydigan Dildora ismli qizni. So'ngra ular ko'm-ko'k

maysalarga cho'zilib uzoq xayol surdilar. Bektosh Diloromning ko'zlarini Qorato'riqning ko'zlariga qiyosladi. Halim bunga qo'shilmadi. Uning nigohini ohunikiga mengzadi. Bektosh Diloromning uzun sochlarini otining yoliga o'xshatdi. Halim tag'in ham uning fikriga qo'shilmadi. — Diloromning sochlari Hasanbuvaning hovlisidagi majnuntol shoxlarini eslatadi, — dedi.

Ikkovlon tog'dan qalin do'st bo'lib qaytdi. Biri-birinikiga tez-tez qatnaydigan odat chiqardi. Ayniqsa, Bektosh bir kunda ikki martalab keladigan bo'ldi. Do'sti keldi deguncha onasining hay-haylashiga ham parvo qilmay boloxonaga chiqib oladigan bo'ldilar. Nima e mish kabutar boqar e mish. Bir kuni azbaroyi kuyinganidan onasi koyib, "Otang qiladigan ishni qilsangchi", deb dakki ham berdi. Ammo foydasi bo'lmadi. Onasi doim shu haqda gap ochguday bo'lsa tamom topib olgan gapi bitta: — Kabutar qush bo'lmaganida farishta bo'lar e mish. Tomimizda farishta yashasa yomonmi, ona, — deydigan bo'ldi.

Kabutarning Halimga ayon hislati ko'p edi. Paturputur uchib hammani osmonga qaratar, bu ikki do'st uchun ayni muddao edi. Bular uchun qishloqning e'tiboridan ham Diloromniki muhim edi. Reja o'zini oqlay boshladi. Qo'shni qiz goh derazadan, goh hovlini supirayotib kabutarlarga so'ng, yigitlarga jilmayib qo'yardi. Halim bir kuni qo'lini soyabon qilib, kabutarlarni kuzatayotgan qizga "Don bersang senga ham

oʻrganadi", de moqchi boʻldi-yu duduqlanib gapini ado qilolmadi. Uning oʻrniga qizga bu gapni Bektosh chiroyli qilib tushuntirib bera qoldi. Halim osmonga qaradi, goʻyoki oʻzini "farishta"larni kuzatayotganga oʻxshab koʻrsatdi. Aslida oʻz uyidan oʻgʻirlik qilib chiqib, begona bolaga konfetini oldirib qoʻygan bolaga oʻxshardi.

Yaproqlarini yerga toʻshagan kuz ketidan, qish kirib keldi. Bu orada uchovlon juda ahil boʻlib ketdilar. Halim odatiga qarshi biroz xushchaqchaq boʻlib qoldi. Yigit bilan qiz bir-biriga araz qilgan damlarda, u mazxarabozlik qilib ularni yarashtirib qoʻyadigan boʻldi. Xullas, ular chiroqqa, Halim parvonaga aylandi.

Muzlar erib, oʻt-oʻlanlar nish ura boshlagan damlarda Diloromning yovvoyi qalbida ham oppoq boychechak kabi ishq unib chiqdi. Bunga Bektoshning Halim tomonidan tahrir qilingan xatlari sababchi boʻldi. Dilorom bu xatlarni har kuni burchakdagi xonaga qamalib olib, qayta-qayta pichirlab oʻqiydigan odat chiqardi. "...Dilorom, sinf xonamizning derazasidan gullar yano-gʻidagi tomchilarni quvalab kelgan shabboda yuzingizga urilib, sochingizdagi bahor iforini dimogʻimga tutganda men beixtiyor titrab ketaman..." U begona qalb satr-laridan mana shunday sarmast boʻldi. Hayot shunday boshlandi. Oʻzga qoʻl yozaverdi, bu yoziqni sodda koʻngil dil lavhiga koʻchiraverdi. Va Bektosh bir qiz qalbini qurol-yaroqsiz asir etdi. Bitiruvdan soʻng hamma oʻzi bilan oʻzi ovora boʻlib ketdi. Bektosh portfelini

qo'ltiqlab shaharga jo'nadi. Halim qo'y boqadigan bo'ldi. Dilorom yo'l boqadigan bo'ldi. Bektoshdan avval maktub kelib turdi. Keyin siyraklashib, butunlay kelmay qo'ydi. Halim shunda ham xat bitishni kanda qilmadi. Bir kuni Dilorom uzoqdan Bektoshning qorasini ko'rib, qo'lida chelak bilan yo'lga chiqdi. Bektoshning so'zlari muzdek edi. So'zlaridan ham ko'zlarida souvqlik ko'p edi. Dilorom muz bo'lib qoldi. Halim buni ko'rmadi. Tag'in xat yozib jo'natdi. Kabutari yana o'sha xatni qaytarib keldi. Halim qir oshib Bektoshni so'ragani bordi. Endi Bektosh Bektosh emas, Toshbekka aylanib qolgandi. Shundan yolg'izlar ikkita bo'ldi. Yana nima qilarini bilmay o'rtada sarson bo'lgan yolg'iz kabutarga ham qiyin bo'ldi.

Halim xotiralar daftarini yopib narvondan qo'zg'alganda tun allamahal bo'lgandi. U joyiga borib cho'zilarkan yuragi achishaverdi.

Erta tongda suruv ortidan o'tlanayotgan Halimga onasi koyinib gapirdi:

— O'g'lim, namuncha odamovi bo'lib qolding. Mana qancha vaqtdan buyon shu ahvol, kelasan xonangga qamalib olasan. Erta tongdan yana toqqa chiqib ketasan. Munday, odamlarga o'xshab to'y-ma'arakaga ham qatnashay de maysan-a?..

Halim tag'in onasining gapini chala qoldirib toqqa o'rlab ketdi. Kun choshgohga yaqinlashganda Zikir buva bilan yuz ko'rishdi.

— Halimpolvon, hamsoyangnikida to'y, sen qo'y boqib yuribsan.

— Qa-qa-qaysi? Ham-hams...

— Anovi, Abdumurod juvozkashning qizini chiqarishyapti, dedi shekilli.

— Nim-nima? Dil-dil...

U shu so'zlarni gapira turib, Oqtovdan pastga qarab chopib ketdi, ortidan hech narsa anglolmay Zikir buva hoy-hoylagancha qolaverdi. Pastda mashinalar karvoni biri qo'yib, biri ovoz berib, butun tog'ni larzaga keltirgancha, qishloqdan uzoqlashib borardi. U jon-jahdi bilan ular orqasidan yugurdi. Go'yoki yetib borsa Diloromni o'zi bilan olib qoladiganday. Avval cho'pon tayog'i, so'ng choponi qaydadir qolib ketdi. Oqtoshga yetdim-yetdim deganda oyog'i nimagadir chalishib ketib qulab tushdi. Bu qulash asnosida sal qolsa peshonasi toshga urilay dedi. U bir muddat oppoq toshga termulib rasm tomosha qila boshladi. Yo'qlikning suratini. Keyin o'sha nuqtadan ko'zini uzmay turaverdi. Birdan oppoq silliq toshda o'z aksini ko'rib qoldi. Ich-ichidan yig'ilib kelgan dardli alam bilan qichqirib yubordi.

— Dilorom, men seni sevaman. Eshityapsanmi? Men seni sevama-an! Keyin birdan boshini quyi solib jim bo'lib qoldi. Toshlar esa hech qanday duduqlanmay aks-sado qaytardi:

— Men seni sevama-an!

CHO'LGA TUSHGAN TOSH

Osmon urushqoq xotindek qabog'ini uyib olgan. Boladek mo'ltillab turgan yulduzlar jimgina yig'ilib gir-atrofdagi qishloqlarga qo'nib olgandek edi, go'yo.

U shunday kezlari o'zini g'oyat yolg'iz sezar, qishloqdagi tengdoshlari qatori o'ynab kulgisi, o'zidan katta sinf o'g'il bolalari haqida sirdosh dugonasi bilan pichirlashib so'zlashgisi, so'ngra bo'y qizlarga xos kulishgisi kelib ketardi. Garchi ko'p bo'lmasa ham chala ko'rilgan tushdek yodida, yakkam-dukkam xotiraga aylangan bolalik chog'idagi maktab manzarasi dam-badam xayolini olib qochar, go'yoki ular ila orzularida yana bolalik chog'iga qaytgandek bo'laverardi. Maftuna so'nggi paytlarda o'ziga nima bo'layotganini tushunmas, alhol avvalgidan-da ko'proq o'ychan bo'lib borayotganini anglardi.

Bugun ham ana shu xayolning domiga tushgan Maftunani tobora quyuqlashib borayotgan tun pardasini tebratgan bir ovoz o'ziga keltirdi.

— Maftuna-a! Oting o'chkur nima qilib yalpayib o'tiribsan?! Moychiroqni tozalab yoq.

Maftuna ilkis o'ziga kelib, yon-veriga alangladi. Qarasa, choynak qopqog'i burni bitgan boladek "piq-piq" lab turibdi.

— Voy oʻlay, — pichirladi Maftuna, — sal qolsa butun suvi qurib choynak teshilay debdi.

— Hozir enajon, hozir, — Maftuna choydoshning qizigan dastagini ushlashga matoh topolmay bir lahza taradudlandi. Keyin qoʻli kuyishini oʻylab ham oʻtirмай, uni dast koʻtardi-da pildirab uy tomon odimladi. Qorongʻu xonaga kirib qorakuyalik chovgumni bir chetga qoʻygancha, tasmollagan joyidan paypaslab gugurtni topdi. Uning yorugʻida choynakka objoʻshni quydi, soʻng quruq choy tashladi. Uning bu harakatlari toʻladan kelgan, yapaloq yuzli, qisiq koʻzli, boshiga roʻmolini ajabtovur oʻragan ayolga oʻtirishmadi. U allaqanday ijirgʻanish bilan qizga gʻoʻldiradi.

— Gugurtni hadeb chaqaverma. Tugasa ochiq mozoringdan olamizmi?

Bunga javoban qiz jim qotdi. Indamay tokchadagi moychiroqni qoʻliga oldi-yu eshigi yoʻq chorchoʻpga qoqilgan mixdan eski uvadasi chiqqan matohni yengil bir uzanish bilan oldi va chiroq shishasini avaylab arta boshladi. Bu mahal tashqarida gʻira-shira bir holat akslanib turar, Xolmirza choʻpon qoʻylarni sanab boʻlib, eshagini qiyalikka bogʻlab qaytmoqda edi. Bu holatni fahmlagan ayol qizni ildam ishini bitirishga undab, oʻzi oʻchoq boshiga ketdi. Qiz tezgina chiroqni yoqib, ayol izidan kosa tutgancha ravona boʻldi. Xolmirza choʻpon quduq suviga chayinib yonboshlaguncha, Maftuna ovqat toʻla kosalarni keltirguncha, Xadicha suprachi qozonni

chayib to'nkarguncha, olam yuziga qop-qora oqshom paranjisini yopib ulgurdi.

— Bolalar qani, — dedi, ayolga nisbatan ancha yoshi ulug' ko'rinadigan siyrak saqolli yuziga ajin oralay boshlagan, ko'zlari ichiga botgan Xolmirza cho'pon. Hadicha suprachi bilan Maftuna bir muddat beixtiyor savol nazari bilan bir-biriga qarab qolishdi. Hadicha qorang'i xonaga otildi. Ortidan dasturxon qatidagi moychiroqni ko'tarib Maftuna ergashdi. Ayol kigiz ustida charchab cho'zilib qolgan bolani o'zi tomon o'ngladi. Bola bundan norozi bo'lib g'ingshidi.

— Elbek, Elbe-ek, jon bolam, tur! Ukang qani? — dedi. Bola battar og'rinish ila qunishib oldi. Hadicha suprachi nogoh yodiga bir narsa tushgandek, ilkis o'grilib chiroq tutgan qizga qaradi. Maftuna o'zi bilib, bilmay orqaga bir-ikki qadam tashladi.

— Qon yutkur, senga qarab tur degandim-ku! Sherbek qani? — deya shang'illadi ayol.

— Shu... shu yerda edi, — deb duduqlandi Maftuna. Ayol deyarli bu gaplarni eshitmadi ham.

— Yo'qol ko'zimdan Sherbekni to-op! — deya bo'g'riqib qichqirdi ayol, ko'proq bu qichqiriqqa emas, alamli ingroqqa o'xshab chiqdi. Keyin qaltiroq tutib, bu shovqindan u'yg'onib yig'layotgan bolaning ustiga baxmal nimchasini yopib eshikka yurdi. Qiz yugurib chiqarkan, ichkaridagi ovozdin hadik tortib kelayotgan otasini turtib yuborguday o'tib ketdi. U qisqa muddat

ichida bola o'ynashi mumkin bo'lgan joylarni birmabir ko'zdan kechirib chiqdi. Ko'zlariga ishonqiramay yana va yana izlayverdi. Tili va dilida bir so'z tinmay aylanar, — Hozir shu yerda edi-ku! O'ynab yurgandiku! Qayerga ketadi, qayerga? Xayol surmay o'layin, — deya pichirlardi. Bu orada otasi va o'gay onasi ham qidirishga tushib ketishgan Xolmirza cho'pon qo'l chirog'i bilan quduq ichiga nazar soldi. So'ngra qo'ra tomon qarab ketdi. Suruvning ma'rashi va itlarning akkillashi bir bo'lib Hadicha suprachi Maftunani go'rdan olib go'rga solarkan, boyagina gugurtni ko'p ishlatma deb norozi bo'lganiga qaramay endi uni o'zi ayovsiz o't oldirib duch kelgan joyga bosh suqaverdi. Maftuna vaqt o'tgan sayin bo'shashib qaltiray boshladi. U qishki chetan atrofini yana bir qur ko'zdan kechirarkan, nogoh oyog'idan mador qochib, tuproq yo'lga cho'kkallab qoldi. Tinimsiz ko'zidan quyilayotgan yoshlarini yengi bilan sidirgan bo'ldi. Qayerdandir kelgan bezori shamol mijjasi sohillarini yaxtak tili bilan yalab o'tdi. Moychiroq bu yel ta'siridan lip-lip o'ynab oldi. Baayni shu holatdanmi Maftuna ancha tetik tortdi. Fikri teranlashib yonberiga alangladi. Shu mahal uning e'tiborini yosh bolanikidek tuproqda qolgan izlar tortdi. U bu ilinjga ergashib izlar ortidan bordi. Izlar tobora chardoqdan uzoqlashib eski soy o'zani sari boshladi. So'ngra birdan burildi va izlar chalkashib ketdi. Bu izlarga qandaydir itga o'xshash hayvonning izlari ham

qo'shildi. Yetti-sakkiz odim yurilgach bu ikki nusxadagi izlar bolalab ketdi. Maftuna dahshat iskanjasida dag'-dag' qaltiragan ko'yi, tikonlarga to'lib toshgan, hashcho'plar orasidan nimanidir axtara boshladi. Bir mahal barmoqlari allaqanday shilimshiq namlikni his qilganday bo'ldi. Qo'lini chiroqqa yaqin tutib qaradi. Barmoqlari qonga bo'yalganini ko'rib baqirib yuboray dedi. Biroq nimadir ichidan yig'ilib kelgan qo'rqinchli qichqiriqni bo'g'zida bo'g'iq ingrashga aylantirdi. U ham qo'rqinch, ham talvasa bilan qidirishda davom etdi. Nihoyat topdi. Qo'rqinch bir hovliqish bilan ko'rinishidan bolaning jimjilog'ini eslatuvchi o'sha etga qo'l u'zatdi. Qurquv ustun kelib qaytarib oldi. Qat'iyatsizlik bilan noiloj qo'lga oldi. Orqasidan kimdir quvgandek jon holatda qo'raga chopdi. U yerga halloslagancha yetib borarkan, o'choq boshida gugurti tugab nima qilarini bilmay qarg'anib o'tirgan Hadicha suprachi butun zah-ru shijoati ila qizning yoqasiga chang soldi.

— Topib ber bolamni! Qani bolam? Top! Jodugar qayerga yashirding. Ayt dedim?..

Maftuna nima deyarini bilmas, uning qo'lida qo'g'irchoqdek u yoqdan, bu yoqqa borib kelar. A'zoi-badani qaltirar. Undan sovuq ter sizib chiqardi.

— Men... Sher, men... men! — derdi faqat. Bir mahal sirg'alib, qo'lidan moychiroq tushib ketdi. U yerga tushdi-yu, buruqsigan tuproqda chayqalgancha qoldi. Na o'chdi, na sindi. Hadicha suprachining bundan

battar qahri qo'zidi. Ho'ng-ho'ng o'pkasini bosolmayotgan qizga shapaloq tushirdi, qiz tomiri chirigan daraxtdek yerga quladi. Zarb bilan yerga qulagan zahoti jimjiloq qo'lidan qayergadir otilib ketdi. Maftuna hassasini yo'qotgan ko'rdek paypaslab uni axtara boshladi. Va ko'rib qoldi. U naqd Hadicha suprachining oyog'i ostiga tushgandi. — Barmoq, barmoq! — deya baqirib yubordi Maftuna. Hadicha suprachi qiz ko'rsatgan joyga egildi-yu, tuproqqa belangan jimjiloqni qo'lga oldi. Birdan dahshatga tushib qaltiradi. Ko'zlari o'ljasiga tashlanishga shaylangan yirtqichday vajohat bilan qizga qadaldi. Va ilkis o'rnidan qo'zg'aldida o'choq ichida qizib turgan kasovni qo'lga oldi. Qiz uning bu harakatlaridan yomon bir mujdani anglagandek bo'ldi. Jon holatda tisarilib qochmoqqa shaylandi. Ammo ulgurolmadi. Yelkasiga tekkan kasov a'zoi-badanini kabob qilib yubordi. Nihoyat u arslon changalidan qutulgan ohu misoli tun ichra g'arq bo'ldi. Ortidan otilgan kasovga chap berib qoldi. U yig'i to'la ko'zlari bilan mehribon onasini eslatuvchi chiroqlar sari intildi. Bor kuchini oyoqlariga berdi. Yalang oyoqlari tikonlar-u xas-cho'plarni ayovsiz yanchib boraverdi. Hadicha suprachining shang'illagan tovushi borgan sari pasayib yo'qolib borardi. Maftuna kichik enasi Hadichani cho'kkalab qarq'ayotganini tasavvur etar, shunday bo'lsa-da uning yugurik oyoqlari chopishdan to'xtamas, nigohi chiroqlar yog'dusidan bo'lak hech narsani ko'r-

masdi. Borgan sari Maftunaning chopqirligi so'na bordi. Endi uning tovoniga to'lgan tikonlar yurishni og'ir-lashtirayotgandek bo'laverar, bu ham kamdek qayoq-dandir paydo bo'lgan yelvizak atay qilgandek uning og'riqli yelkasiga turtinib o'tardi. Qiz ancha yo'l bosdi. Shunga qaramay boyagina yaqin ko'rinib uni chorlab turgan chiroqlar borgan sari yiroqlashayotgandek tuyula boshladi. Turtina-turtina nihoyat, tuproq yo'lga chiqib qolganini angladi. Oyog'i bir dam orom oldi. Kepakdek mayin tuproqni elab boraverdi. Tovoni og'ridi, zirqiradi, lekin yuraverdi. Bir payt ortidan u tomon ikki chiroqni jadallik bilan yaqinlashib kelayotganiga ko'zi tushib to'xtab qoldi. O'sha chiroq goh ko'rinib, goh ko'zdan yo'qolib u tomon oshiqardi. Nihoyat, uning ovozi ham eshitildi. Chorak soatlardan so'ng uning qarshisiga kelib to'xtadi. Bir muddat turib qolgach, eshigi ochilib ichidan barvasta odam tushdi. Va qizga biroz hadik aralash murojaat qildi.

— Hoy qiz! Bu yerda nima qilyapsan?

— ...

— Jinmisan, arvohmisan?

— ...

— Qoch yo'ldan o'tib ketaylik. Haydovchining yalinish-u dod faryodi bekorga ketdi. Qiz miq etmay turaverdi. Shofyor kabinaga bosh suqib signal chaldi. Shunda qiz bo'shashib, shilq etib tuproqli yo'lga qulab tushdi.

«Uni aravada enasi Hadicha suprachi tortib keta-yotganmish, yana g' o' ng' ir, g' ung' ir ovozlari qurshab kuzatib borar e mish...»

Maftuna bu tushimi, o' ngimi anglashga urinib uyg' onib ketdi. Begona joy. Begona odamlar. Xonadan oyoq uchida qochib chiqdi. Ostonada to' xtab qoldi. «O' likmanmi, tirikmanmi», deb o' zini chimchilab ko' rdi. Qushlarning ovozini sog' ingan ekan. Quloq soldi. Endi oqarib kelayotgan tongga va daraxtlarga suqlanib boqdi. Musaffo havodan o' pkasini to' ldirib nafas olar ekan, ko' nglida tirikligiga shukrona keltirdi. Bir xayol ketsammi, dedi. Keyin qayoqqa, degan savoldan to' xtab qoldi. Yotib olish ep bo' lmadi. Supa ostidagi supurgini qo' liga oldi. U yon-bu yon alangladi. Supurgisini sudrab tandir ayvonga kirdi. U yerdan pachoq paqir topdi. Hovli burchidagi ariqqa borib yuz chayib, suv olib qaytdi. Da' fatan yo' lini to' sgan olapar bilan tiklashib qoldi.

— Ket! — deya pichirladi qiz. It tishini ko' rsatib irilladi.

— Qoch yo' limdan, unda o' zim keta qolaman, dedi u. It qochmadi. Baxtiga qayerdadir kuchuklar hurishib qoldi. Olapar beixtiyor shu tomon akkillab lik-lik ravona bo' ldi.

Maftuna qo' lidagi suvni hovli sahniga sepib chiqdi. Shir-shir supurgan bo' ldi. Bir mahal uy eshigi ochilib ostonada o' zi tenggi yigit ko' rindi. U avval esnadi. So' ng ko' zini ko' rsatgich barmog' i bilan uqaladi. Kutil-

maganda supirishdan to'xtab qolgan qizga ko'zi tushib, hovliqib ichkari kirib ketdi. Lahza o'tmay onasi bilan chiqib keldi.

– Nimalar qilyapsan, qizim?

Qiz supurishni ham, supurmaslikni ham bilmay yerga qaradi.

– Qo'yaver o'zim eplayman. Qiz bu gapdan so'ng, muzqaymoq uchun pul olgan boladay suyunib ketdi. Yarimta jilmayib tez-tez supurishga tushdi.

– Ena, bu kim?

– Bir qiz-da!

– Qayerdan keldi.

– Cho'ldan...

Ayol sochlarini to'g'irlay-to'g'irlay o'g'liga gapirib ostona hatlab uyiga kirib ketdi. Ortidan savolini qo'ymay o'g'li ergashdi. Zum o'tmay ayol qaytib chiqdi. Qizning kasov yaralagan yelkasiga ro'mol yopdi.

Kun tug'di. Maftunaning boshida quyosh charaqladi. U deb ko'rdilar, bu deb ko'rdilar Maftuna gungga aylanib oldi. Kimning qizi ekanligi va kelgan joyi noma'lumligicha qoldi.

Ayolning mehri tushdi. Qiz epchilgina chiqdi. Non yopdi. Ovqat qilib, choy damladi. Tovuqlarga don sepdi. Sigir sog'di. Tappi qildi. Xullas qo'ldan ishini oldi. Maftuna kelgan xonadon ikki o'g'illi bo'lib, qiz va kelinlari yo'q ekan. Shundanmi u aziz bo'ldi. Hovli onasi erkalab qizim, deb chaqiradigan bo'ldi. To'ng'ich

o'g'il tortinib singlim deydigan bo'ldi. Tengdosh o'g'il na erkalab, na tortinib U deya atay boshladi.

Qishloq avval iymandi. Ajablandi. Axiri o'rgandi. Bu orada qo'shni bolalar qiliq chiqardi. "Bek akamning xotini, Bek akamning xotini" deya uning jig'iga tegadi. Qiz burilsa gurr qochadi.

Hafta o'tdi, oy o'tdi bir kun eshikdan otasi kirib keldi. Maftunaning qo'lidan suv to'la chelaklari tushib ketdi. Otasi savol nazari bilan nigoh qadadi. Qiz o'ng'aysiz bir holatda qoldi. Chelagini unutib oshxonaga yugurdi. Otasi Xolmirza cho'pon nimadir de moqchi bo'ldi, ammo negadir aytolmadi. Ko'zlaridan bir tomchi yosh yumalab tushdi. Otasi bilan uy ichilar nima gaplashdi, nima qarorga kelindi, u bilmadi. Kutilganday eshik sharaqlab ochilib, xonadon bekasi kirib keldi. Uni otasiga topshirdilar. Cho'ponning qiziga mehribonligi Maftunani tashvishlantirdi. U hech avval otasini bu ahvolda ko'rmagan edi. Maftuna xonadon bekasiga ginali-ginali qaradi. U qizni quchib peshonasidan cho'lp-cho'lp o'pib xayrlasharkan ko'zlariga to'lgan yoshni ko'rsatgisi kelmay ters o'grilib ketdi. Akasiga boqdi. U yer chizib turaverdi. Najot izlab, tengquriga boqdi. Undan na xafalik alomatini uqdi, na xursandlik. Mashina orqa o'rindig'idan nolishli-nolishli qarab ketdi. Ular tobora uzoqlashib nuqtaga aylana bordi va yoshlariga ko'milib ketdi. Yoshlarini ro'molining uchi bilan artarkan burilib o'rindiqqa to'g'ri o'tirdi. Ammo yig'layverdi.

Otasi oynadan qarab ketaverdi. Qizini ovutishni ham, ovutmaslikni ham bilmadi. Zumda yetib kelishdi. Ularni yuzlari ko'kargan, qo'liga 4-—5 yoshli o'g'ilchasini ko'tarib olgan ayol qarshi oldi. Rostmi, yolg'onmi bag'riga bosib, yelkasiga qoqib qo'ydi. Ayolning qo'lidan o'ziga intilib turgan bolani olarkan, tabiat gung qizga til ato etdi.

Bola esa Maftunani o'zidan ham sochlarini sog'ingan ekan shekilli, kokillarini torta ketdi. Ular ichkari kirishdi. O'gay onasi o'zini qo'yarga joy topolmasdi. U Maftunani erkalar, avaylar edi. Otasi qo'y so'ydi. Onasi ovqat pishirdi. Dasturxon boshida gap aylanib, o'sha kungi voqealar yodga olindi.

— Sherbek bolam mening, shaytoncham mening! O'ynab borib somonxonadagi qo'zilar oxurida uxlab qolgan bolam mening, — deya erkaladi onasi.

— Voy u yerga bir necha marta kirgan edik-ku! Essiz, oxurga qarash xayolimga kelmagan ekan. Unda haligi jimjiloqchi?

— Ha! U-mi? Kunduz kuni ataylab borib ko'rib keldim, o'lsin ti pratikanni, tulkimi, bo'rimi, nimadir ong tashlab tutib yegan shekilli.

— Voy o'lmasam! Panjalari yosh bolaning izlariga rosa o'xsharkanda!

— Hmm! Hayriyatki daragingni topdik. Otang sal qolsa seni deb meni o'ldirib qo'yayozdi, — dedi Hadicha suprachi yuziga ishora qilib. Maftuna esa bilintirmay yelkasidagi kasov chandig'ini ushlab-ushlab qo'ydi.

Otasi bu gapning ko'p cho'zilishini xohlamadi shekilli, dasturxonga duo o'qib qo'ra boshiga ketdi. Ular ham ko'p o'tirishmadi. Chunki gap-gapga qovushmadi. Joy hozirlashib uyquga ketishdi.

— Hadicha suprachi sahar mahal ko'z ochdi. Xona qorong'usi sabab, gugurt yoqishni buyurmoqchi bo'ldi.

— Maftuna, tur chiroqni yoq!—dedi. Qiz miq etmadi. Yoniga qo'l uzatdi. Ko'rpasini tortib oldi, shunda ham turay de madi. Jahl aralash qizni uyg'otmoqchi bo'lib yonboshga siljidi. Dafa'tan paypaslanib lol qoldi. So'ng yorishib kelayotgan tong g'uborida tashqariga otildi. Qishki chetan yonidan halloslab tuproqli yo'lga chiqdi. Tuproq yo'l bo'ylab bir iz olislab ketgandi. Uni ortidan ergashdi. Eski soy o'zani qarshisiga yetib to'xtab qoldi. Yuzlariga ilk quyosh nuri urildi. "Hayriyat" deya chuqur so'lish oldi. Lablari, yuzlari va ko'zlariga kulgi yoyildi. Yosh boladay o'ynab yuboray dedi-yu yana eri ko'rib qolib savalashidan qo'rqdi. Shuning uchun tiliga kelgan gaplarga ohang berib pichirlay boshladi: "U bir tog' qo'ynida do'lana soyasida, yalpizning labida tug'ilgan shabboda. Shundanmi shamolni jilovlab bo'lmaydi. Xudo xohlasa u qaytib kelmaydi. Ure-ey! Shamolni jilovlab bo'lmaydi..."

OMONAT YULDUZLAR

Faridaxon ena yetmishdan oshgan bo'lsa ham hali tetik, orasta ayol. Ammo u bir umr aybdordek kun

kechirdi. Garchi hech kim unga qo‘l niqtab kam-u ko‘stini sanamasa ham, o‘zini xuddi keraksiz buyumday his qilaverdi. Har safargidek bugun erta tongdan hovli joyni supurib-sidirib ro‘zg‘or ishiga g‘arq bo‘lib ketolmadi. Munkayib qolgan bo‘lsa-da cholining ko‘ziga botinib qarolmasligini o‘yladi. Tunning sovug‘i o‘tirgan va shudring qo‘ngan supaga cho‘karkan tomning shi pidagi ixchamgina bejirim qilib qurilgan musichaning iniga boqdi. In ichidagi hurpayibgina o‘tirgan musichaga ko‘zi tushdi. U xuddi uyqusizlikdan qiynalganday har zamonda tumshug‘ini osmonga ko‘tarib patlari orasiga suqar, so‘ngra bir silkinib olib jim qotardi. Uning bu ahvolini kuzatib o‘tirgan Farida ena ko‘nglida musichaga nisbatan iliqlik sezganday bo‘ldi. Mehri iyib pichirladi: — Ha, jonvor, sen ham uxlolmadingmi? Hechqisi yo‘q, mana tong ham o‘tay deb qoldi. Yana quyoshni ko‘rasan. Osmon uzra parvoz qilasan. Uchish qanchalar yaxshi, menda ham qanot bo‘lganda edi. Allaqachon uzoq-uzoqlarga bosh olib ketgan bo‘lardim. Lekin men bu uyni yolg‘iz qo‘yib ketishdan shunchalar qo‘rqamanki, go‘yoki men bo‘sag‘a hatlasam kimdir o‘rnimga kirib oladigandek...

* * *

Loy suvoqli uyda uzun qora sochlarini ohista tarar ekan, ko‘zguga alam bilan tikilib Farida singlisiga so‘z qotdi.

— Shunaqa ham xunuk bo‘lamanmi, sochlarimni aytmasa...

— Unaqa de mang, opa-a! Siz hammadan suluvsiz,
— dedi Latofat uzun kipriklarini ninachining qanotiday
pirpiratib.

— Aldama, ko'zim ko'rmas-ku, koshki so'zlaringga
ishonsam.

— Voy, nega unaqa deysiz, chiroylisiz-ku!

— Qani aytganing rost bo'lsa, sendagi husnning
atiga yarmi menda bo'lsa, — deya Farida chindan adash-
madimmikan, degandek ko'zguga qattiq tikilib qoldi.

— O'zimni opajonim-ey, hech o'kinmang, siz o'nta
Latofatdan odobli va go'zalsiz, faqat buni mahallamizning
ahmoq yigitlari bilishmaydi, xolos. Hali ko'rasiz sizni
aqli va ko'rkam shahzoda sevib qoladi. Oq otida
kelib sizni uzoq-uzoqlarga olib qochib ketadi...

Shu payt Latofatning gapini, hovlini o'rab turgan
qalama toshlarning qulagan ovozi kesdi.

— Kimdir yuribdimi?

— Yo'g'-ey opajon, tun yarmidan oshdi. Bu mahal-
da kim ham yurardi, qo'shnimizning itidir-da! Gap
bilan o'tiraveribmiz qarang, — deya Latofat beparvo
sham yoniga borib puflab o'chirdi-da, paypaslab joyini
topib cho'zildi. Lahza o'tmay derazaga mayda-mayda
toshlar uchib kelib tega boshladi.

— Latofat, — dedi Farida tim qorong'u tunni o'zida
aks ettirgan derazaga hayron boqib.

— Hmm!

— Qo'shnimizning iti tosh otishni biladimi?

- Yo‘-o‘q!
 - Qara bo‘lmasa, hovlimizda begona kuchuk yuribdi.
 - Nega endi men?
 - Chunki bu uy atrofiga aylanadigan itlarning aksari seni izlab keladi-da.
 - Kesatmang opa-a!
 - Rost-da.
 - Balki sizgadir?
 - Bo‘lishi mumkin e mas. Mana yigirma yettiga chiqqan bo‘lsam hamki, u mo‘jiza ro‘y bergan e mas.
 - Nega unaqa deysiz, Abdukarim-chi?
 - Qaysi?
 - Qo‘shni mahallalik pochtachi yigit.
 - Yo‘q, u bilmasdan... - "seni menga adashtirgan" deya aytolmay tutilib qoldi.
 - Yo‘q, lof aytasiz, sizda ko‘ngli borga o‘xshovdi. Keyin qarashini...
- Yana derazaning chertilishidan qizlar hadik olgan kaklikday jim bo‘lib qolishdi. Tashqaridagi sharpa xira ovoz bilan pichirladi.
- Latofat, Latofa-at?
 - Kim u? — dedi Farida zarda ila.
 - Latofat, o‘zingizmi?
 - Ha-a, siz kimsiz?! - deya ayyorlik bilan rolga kirishdi Farida.
 - Men Zarifman, eslaysizmi?

— Yo'q! — bu safar Latofatning o'zi tilga kirdi.
— Anavi-chi, Do'kurlik qassob... haligi paxtada tanishgandik-ku. Endi esladingizmi?

— Eslolmadim, keting!

— Iltimos, bir daqiqaga chiqolmaysizmi?

— Keting dedim, bo'lmasa akamni chaqiraman.

— Axir...

— Aka-a-a!

— Xo'p, xo'p. Faqat erta tush payti buloq boshida kutaman. Derazadan sharpa yiroqlashganiga amin bo'lish uchun bir muddat sukut saqlab turishdi.

— Yomonsan Latofat, bolani majnunga aylantirib qo'yibsanku.

— Ey, qo'ying, opa, shunaqa gaplarni. Undan ko'ra uxlaylik, ~ deya yalingan bo'ldi singil.

— Endi uyqu kelarkanmi? — Battar hujumga o'tdi Farida, — Ayt-chi u kelishganmi?

— ...

— Nega indamaysan? Senga yoqadimi? ~ yana tegajaklik qilishda davom etdi opasi.

— Ey, tinch qo'yasizmi, yo'qmi?! Bo'ldi uxlang.

— Gapirmasang, gapirma qizg'onchiq. — Faridaga alam qilib ko'rpaga burkanib oldi. Dam o'tmay ovozsiz yig'lay boshladi.

* * *

Farida tun bo'yi to'lg'onib chiqdi. Go'yo ichiga bir ilon kirib olib, zahrini kimga socharini bilmay, so'ng

o'zini-o'zi chaqib endi jon talvasasida to'lg'anayotgandek edi. Tong-sahar katakdagi xo'rozlar tengi uyg'ondi. Uni uyg'ondi deb ham bo'lmaydi. Chunki uxlagani yo'q. Shu sabab turdi desak, to'g'ri bo'lar. Bugun ko'proq tozalik va har kungi amal yuzasidan emas, aksincha, ko'zidan to'xtamayotgan yoshini yashirish bahona yuziga suv urdi. So'ng o'zini ovutmoqchi bo'lib, og'il-xonaga kirib sigir sog'di. Tovuqlarga don sepdi. Lekin soy yoqasiga tushib suv keltirishdek odatiga istisno qildi. Nonushta tayyorladi. Hech narsadan xabarsiz ota bugun kundagidan erta uyg'ongan qizini alqab-alqab ishga ketdi. O'zini beparvodek tutishga urinib urchug' ygira-yotgan opa zimdan singlisining xatti-harakatlariga baho berardi. Go'zal singlisi "Oppog'oy" likinglab u yoqdan-bu yoqqa yurdi-da, nima ish qilarini bilmay Faridaning yoniga cho'kdi. Lekin opasining ko'zlariga qaray olmadi. Gap gapga qovushmagach, ozroq qo'y junlarini titishgan bo'lib, yana xonasiga qamalib oldi. Farida uni ortidan kuzatib qolar ekan, xayoli o'zida emas, degan qarorga keldi. Chunki uning harakatlarida ertasi kuni to'y bo'ladigan kelinchakning holatiday besaramjomlik aks etib turardi. Afidan u tush bo'lishini ya'nikim, kun tikkaga yetib qatnov tinishini kutardi. Buni qarang-ki, saraton kunining qoq o'rtasida Latofatning yodiga paqirlar bo'sh ekanligi kelib qoldi. U chelaklarni bilagiga qistirib soy bo'yiga oshiqdi. Lekin nechukdir ko'ngli to'lmay ortiga bot-bot qarab ketaverdi.

* * *

Bu holni opa bo'lmish Farida sezmay qoldi. Ilg'amay qoldi. Aftidan u o'z ishiga shunchalar berilgandiki, bosh ko'tarib qarashga fursat topmadi. Nimagadir u kutilmagan qo'lidagi urchug'ini bir chetga qo'yib, etagini qoqib-qoqib singil ketgan tomonga ravona bo'ldi. Ammo izma-iz ketdi deyish noto'g'ri bo'larov, chunki u serdaraxt joydan bitta-bitta qadam bosib, xuddi tikon kirib ketishidan cho'chigan kishiga o'xshab o'ta ziyraklik bilan atrofga nigoh tashlab odimladi. U soyga yondosh biroq tushish uchun ancha tiklik qiladigan joyga yetib to'xtadi. Lekin ko'zlar nimanidir, yoki kimnidir qidirardi. Shu yaqindagi bir toshning ustiga chiqib o'tirdi-da, iyagiga kaft tirgab shu narsaga muqim tikilib qoldi. U yerda esa bir qiz bilan yigit suhbatlashib turishardi. Keyin yigit qiz qo'lidagi chelakka suv to'ldirib uzatdi. Qiz ta'magirlik qilib paqirdagi suvni yigitga sepdi. Yigit ham qo'lidagi hali to'lishga ulgurmagan chelakni "mana senga" degandek hammasini sepib qo'ya qoldi. Ikkalasi bu sho'xlikdan keyin, suvga tushgan mushukdek dildirab yapaloq tosh ustiga o'tirib olib quyoshda toblanishdi. Ular bir-biriga shunchalar yaqin o'tirar ediki, orasidan qil ham o'tmasdi desak, mubolag'a bo'lmas. Aynan shu holat yuqorida bu ishlarga jonli guvoh bo'lib turgan qizning allaqanday rashkini keltirar, ko'rinishidan ularning gaplarini tinglay olmagani uchunmi? Yoinki u qizning

o'mida o'zi bo'lolmasligi uchunmi, lablarini tishlab ularning har bir xatti-harakatini qattiq e'tibor ila kuzatib turardi. Bu sokin shovqindan onasining cho'ziq yo'qlouchi tovushi qizni chaqirib oldi.

— Farida-yu, hoy Farida, Latofa-at!

Bu tovush quloqqa yetishi bilan Farida dik etib, joyidan qo'zg'algancha oyog'ini qo'liga olib uyiga chopib ketdi. Hovlisi sari tikonli simning uzilgan joyidan yengilgina hatlab kirib borar ekan. Enasi

— Ha yashshamagur, qayoqlarda sandiroqlab yuribsan, ~ deb koyidi.

— Buzoq jildirayotuvdim.

— Singling qayerda?

— Bilmadim, — Farida yelkasini qisdi, ~suvga ketgan bo'lsa kerak!

— Tez bo'l, oshxonaga qara. Hamma yoqni tovuqlar kirib vayron qilibdi. Biroz hovuridan tushib gapirdi.

— Ona qizim, o'zing aqllisan-ku, seni haddeb tergab yotishim shartmi?

— Yo'q, enajon.

— Unda bilib-bilib ishingni qil, qizim.

— Xo'p, ~ u astagina boshini egib jo'nab qolayotgan edi, enasi: — Pari qizim, deb qoldi.

— Ha.

— Bugun uyimizga mehmonlar kelishadi tuzukkina qilib chuchvara tugib qo'yinglar.

Farida "mayli" degandek oshxonaga kirib ketdi.

* * *

O‘sha kuni Latofat hech qanday o‘zgarishsiz uyiga qaytib keldi. O‘zgarishsiz deganimizki, na yuzida uchrashuvdan mamnunlik kayfiyatini, na xafaligini bilib bo‘ladi. Tabiiyki, bu borada opa singildan o‘zsa- o‘zadiki, aslo ortda qolmaydi. Farida go‘yo bu uydan hech chiqmagan, kuni bo‘yi xona ishi ila banddek tutdi o‘zini. Kutilganidek bu to‘g‘rida hech qanday gap bo‘lmadi. Hatto ko‘ylaging nima uchun ho‘l deya so‘raydigan odam topilmadi. Faridadan farqli o‘laroq, onasi tuzuk e‘tibor ham bermadi.

Oqshom cho‘kib, opa-singilni qo‘li-qo‘liga tegmadi. Hali choy qaynat, hali chuchvara suz. Doim mehmon kelsa chaqirib, uning ishchanligini namoyish qiladigan onasi, bu safar oshxonaga qamab qo‘ydi. Bu mehmonnavozlikni singlisi maromiga yetkazib ado etdi. Va nihoyat mehmonlar tarqab opa-singil horg‘in holda xonasiga kirib ketdilar. Lekin nimagadir anchagacha ikkovining ham uyqusi kelmay xayol vodiysida telbaliikka da‘vosirab kezindi. Biri ancha kundan beri kutgan uchrashuvning taassurotlarini bot-bot xabarlar ekan, goh u yon, goh bu yon ag‘darilib yotdi. Yuragi baxt soyasining izini quvlab chopaverib sal bo‘lmasa to‘shini yorib chiqquday qo‘zg‘alon ko‘tardi. Biri esa zamin yopinib olgan, tim qora tun atalmish to‘niga tushgan hisobsiz mutalarning g‘imirlashiga deraza oynasi orqali guvoh bo‘larkan,

kecha singlisini so'rab kelgan shahzodani bugun uning o'zini yo'qlab kelishini kutib yotardi. U naqadar xushbichim, kelishgan huddi tushlarida ko'rgan yigitga mengzashib ketardi. Tikilib yotib tobora ichi qizirdi. Xuddi unga uchrashuv va'da qilib kuttirayotgandek, "nega endi kelmayapti?" deya toqatsizlanardi. Yuragi ichkaridan ayamadan mushtlayverar, chuqur xo'rsinish bilan bu dardni kamaytirayotgandek bo'lardi. So'ng bo'g'ziga tiqilib kelayotgan achchiq alamini yengish uchun ko'rasining bir burchini mahkam tishlab olardi. Ko'zlaridan yumalagan yosh ko'rpacha astariga singib ketardi.

* * *

Bu tun ham hordiq bilan o'tmadi. Uxlab uxlolmadi, bedor bo'ldi-yu uyg'oq bo'lolmadi. Tonggacha o'z-o'zi bilan kechgan kurashda, goh yon berdi, goh o'zini oqladi. Yon bergani gulday singlisini ko'zi qiymadi. To'g'ri-da, singlisi shuncha yigitlar ichida o'shani tanlasayu bu kishim hech narsadan hech narsa yo'q, tomdan tarasha tushganday yigitini undan rashk qilsa. Bir ko'ngli tavba, u meni tanimaydi ham-ku, nimani umid qildim bilmayman. O'lay Farida bu kuningdan o'l, singlingga havas qilishni o'rniga hasad qilyapsan, bundanam battar bo'l, desa. Bir ko'ngli, ho-o! Nega endi singling sen turmushga chiqmasdan burun qalliq o'yin qilib yuribdi. Nima xunuk bo'lsang, sen qiz emasmisan? Senda ko'ngil yo'qmi? Yo'q aslida sen ham baxting uchun

kurashishing kerak. Suvga singlingning oʻrniga sen borishing kerak edi. Balkim u seni yoqtirib qolgan boʻlardi, degan xayollar tinchlik bermasdi. U shu tariqa tong ottirib yubordi.

Choshgohda onasi hovli oʻrtasidagi soʻrida chigit tozalayotgan qizlarining yoniga choʻkib ularga koʻmaklashish bahona yorilgan boʻldi. U gapni uzoqdan boshladi.

— Farida, ona qizim, taqdir ekan seni shu paytgacha kuyovga chiqara olmadik, ~ u har doimgidanda yumshoqroq va dardkash ohang ila davom etdi. — Ammo bizni ham toʻgʻri tushun, seni oʻylab singlingning baxtini bogʻlashimiz notoʻgʻri boʻladi.

— Nima gap oʻzi ena? — dedi Farida hech narsaga tushuna olmay. Bu gap Latofatning koʻnglidagi gap boʻlgani uchun ham ki prik qoqmay onasini ogʻzini poyladi.

— Otangni tegirmonchi Asqar degich oʻrtogʻi bor-ku, oʻshani uli borakan. Shundan Latofatga kelishuvdi, biz otang bilan kelishib rozilik berdik. Yaxshi oila, undan keyin...

Rajaboy xolani gapi ogʻzida qoldi. Latofat hoʻngrab yigʻlagancha uyga kirib ketdi. Onasining: — Nima gap, degan savoliga Farida javob berolmay dovdiradi. Soʻngra har doimgi usul joniga oro kirdi. Yelka qisib, - bilmadim, deyish bilan qutuldi. Onasi yumushini yigʻishtirib kenja qizi izidan, dahlizga kirib ketdi. Koʻp oʻtmay ichkaridan:

— Men unga tegmayman, - deb zorlangan qiz ovozi quloqqa chalindi. Soʻngra bunga javoban sababi

so'raldi. Qiz tushmagur ham tap tortmay: «Mening ko'nglim boshqada», ~ deb yubordi. Shu mahal tarsaki ovozi eshitildi. Qizning yig'i ovozi bir parda ko'tarildi. Shunda onasining: — Tegasa-an! Egachingga o'xshab qariqiz bo'b qolib ketishni xohlaysanmi? Jim bo'l, yig'lama-a! Men ham otangni chimildiqa ko'rib sevganman. Mana o'lganim yo'q. Ko'z tegmasin binoyiday yashab yuribmiz. Hayotimiz yomon kechayotgani yo'q, xudoga shukur. Endi gap bunday, g'idi-bidingni otang eshitmasin. Seni ham, meni ham so'yib qo'yadi-ya!» deb uy eshigini zarda bilan yopib hovliga chiqib ketdi. Qiz yig'idan to'xtay de masdi. Farida asta o'rnidan turib singlisi yoniga keldi. Nima deb yupatishni bilolmay sochlarini siladi. Latofat esa opasini birdan bag'riga tortar ekan o'kirib yig'lab yubordi. Birozdan so'ng opa-singillar birgalashib yig'lay boshlashdi.

* * *

Farida ezildi. Bu safar o'zini o'ylab emas, balki singlisini o'ylab ezildi. O'zini-o'zi yomon ko'rib ketganidan o'tgan kunlar davomida o'ziga qanday jazo berishni bilmay yurdi. Kechqurun singlisi bilan gaplashib o'tirar ekan, Latofat:

— Opajon, bir gap aytaman, hech kimga churq etib og'iz ochmaysiz, ho'p! ~ dedi u Faridaning ko'zlariga sinchkov nazar solib.

— Mayli.

— Zarif akam meni obqochib ketmoqchilar.

Dahlizda qandaydir g' o' drangan bo' g' iq tovush eshitildi. Opa-singil buni to' la idrok etishga ulgurmay, ikki tabaqali eshik shiddat bilan ochilib, bo' sag' ada sharpa paydo bo' ldi. Zum o' tmay kelib qizga chang soldi.

— Sen ahmoq, sen tentak birovg'a aytilgan qiz, bizning yuzimizga oyoq qo' ymoqchimisan! — qizini yumdaladi Rajaboy xola. Shunda opa chidolmadi. Singlisi himoyasi uchun o' rtaga tushdi. Orada u ham tarsaki yeb qoldi. Ammo chekinmay singlisini bag' riga bosdi. Noiloj qolgan onasi xonani tark etdi. Shundan so' ng Latofat uy qamog' iga hukm etildi. Endi tash-qaridagi barcha ishga Farida band qilindi. Bu orada Rajaboy xola kenja qizini tergashga tushdi. Bundan to' ng' ichi bexabar qoldi.

* * *

Tun edi. Atrof sokin va jozibali ko' rinardi. Aldoqchi bu ko' rinish ortida ham hayot kunduzgiday davom etardi. Faridalarning uyida ham shunday sokinlik yashirin edi. Kechki ovqatdan so' ng Faridaga onasi buvisining paranjisini berib, yopinib olishni buyurdi. Farida nima sababga ko' ra bunday qilishini tushunmasa ham itoatkorona buyruqni bajardi. Hovli chetidagi tutzor oralab onasining ketidan poyma-poy ergashib borar ekan, — Ena qayoqqa, ~ deya shivirladi. Onasi

muhim topshiriqni ado etayotgandek, ko'rsatgich barmog'ini lablari ustiga qo'yib "tss", deb yetaklab ketaverdi. Farida onasining harakatlaridan yomon bir mujdani uqqandek bo'lib, yalinishga tushdi.

— *Enajon, qo'ying kerakmas! ~ dedi ojizgina depsinib.*

— *Bas qil, hozir men aytgan ishni qilasan, tushundingmi?!*

— *Ena, axir...*

— *O'chir dedim! G'ing deb ovoz chiqarmaysan! Men aytgan joyga borib turasan. Kuzatib o'tiraman agar ishni pachava qilsang, o'zim sochingni bittalab yulib olaman. Qani tez bo'l, hadeb alanglayverma, orqangga qarama.*

Farida ming qo'rquv bilan otuvga hukm qilingan qulday yurib ketdi. Uning oyoqlariga yurish uchun dov-daraxtlar va toshlar to'sqinlik qilayotgandek edi. Sutday tiniq oy yorug'ida hamma narsa shubhali ko'rinar, bu esa uni tahlikaga solardi. Ammo u hozir yurmasa, orqadagi qurol o'qtalib turgan odamning o'qi ko'kragini teshib o'tadigandek his qilardi o'zini, shu alfozda soy yoqasidagi eski yo'lga chiqib keldi. Va qaltiray-qaltiray biroz oldin onasi tushuntirgan toshning ustiga chiqib oldi. Bu vaziyatda qilayotgan ishi to'g'rimi, noto'g'rimi bilolmas, biroq ho'ng-ho'ng yig'lar o'pkasini bosolmas edi. Uzoqdan muyulish bo'ylab ot dupiri eshitildi. Ot yaqinlashgan sayin uning yuragi battar hovliqa boshladi.

Uni qandaydir qo'rquv, hadik va ayni chog'da biroz tavakkalchilikka moyillik chulg'ab oldi. Ot uning yoniga yaqinlasharkan, oz-moz sekinlagan bo'ldi. Bu orada Farida onasining so'nggi topshirig'ini ado etib, yuziga paranji chimmatini tushurib oldi. Chavandoz ham abjir chiqdi. Shu keluv asnosida tosh labida turgan qizni, quchib oldiga o'ngargancha otga qamchi bosdi. Qizni yig'idan to'xtamayotganini fahmlagan yigit unga dalda bermoqchi bo'lib, — Ko'rasan ular bizning bu qilmi-shimizni, albatta, kechirishadi. Vaqti kelib ular biroz hovuridan tushgach, bosh egib boramiz. Egilgan boshni qilich kesmas deydilar. Ularni muhabbatimiz chinligiga ishoniramiz. Hali ko'rasan, hammasi unut bo'lib ketadi. Faqat sen va men, o'zimning Latofatim ortiq yig'lamagin, bo'ldi jonim, bo'ldi...

* * *

Shu payt tashqari eshik shamol ta'siridan sharq etib ochilib ketdi. O'y-xayolida kechayotgan o'tmish xotiroti, birdan jonlanib ketgandek tuyuldi. Farida ena qattiq seskanib tushdi. Bu sarosima Farida enaning vujudiga nohushlik keltirdi. Nafasi bo'g'ilib chap ko'kragida qattiq og'riq paydo bo'ldi. Ko'z oldi tinib yer gir-gir aylanar, shamolda u yoqdan-bu yoqqa borib kelayotgan eshik "g'iyq-g'iyq"ida ajal xonishi yangrar, go'yo bu eshikdan alamzada Latofat otilib kirib, unga chang solayotgandek, — meni kechir, deya

pichirlay boshladi. Ko'zlari esa osmon sahnidan tobora o'chib borayotgan omonat yulduzlarga tikilib qoldi.

Kutilmaganda cho'loq musicha pir etib, osmonga ko'tarildi. Ranggi dokadek oqarib borayotgan kampirni parvona misol pir-pir aylanib uchdi. Biroq u har doimgidek, jilmayib qo'l silkitmadi. U yana bir-ikki bor aylanib uchib, qadrdon kampir yoniga qo'ndi. Maymoqlanib Farida enaning qo'llari sari odimladi. Biroq kaftiga chiqib hayron turib qoldi. Mehribonining qo'llari avvalgidek iliq emas edi. U nima qilarini bilmay "ku-ku, ku-ku" deya ovoz chiqardi...

HAYOT YOG'DULARI

Men onamni eslolmayman. Sharif buvamning aytishicha, onam meni dunyoga keltirib, olamdan o'tgan ekan. Bu voqeaga ham mana o'n yetti yil bo'libdi. Bu davr ichida otam boshqa ayolga uylandilar. Aniqrog'i, uylanganlar. Men buni eslay olmayman. Chunki juda yosh bo'lganman. Avvallari o'gay onamning o'gayligini bilmasdim. Lekin yuragimning bir burchida doimo onam meni ukalarimdek yaxshi ko'rmasligini sezib turardim. Chunki xohlasam, xohlamasam onamning menga nisbatan qilgan xatti-harakatlari meni shunday fikrlashga undardi. O'gay onamni yomon ayol emas deydi orqavarotdan bilgan odam. Nega dersiz? Chunki kichkina onam begona kishilar va dadamning oldida meni shunday

erakalatadiki, goʻyo oʻz tanasidan yaralgan farzandlaridan-da koʻproq meni yaxshi koʻradiganday. Siz koʻz oldingizga keltirishingiz uchun tasvirlab oʻtaman. Kichkina onam qotmadan kelgan, qorarang ayol. Chimirilgannamo qoshlari-yu qirra burni, choʻziq lablari va hattoki, qoramagʻiz yuzidagi sepkilari oʻziga juda yarashgan. Lekin bir feʻli menga yoqmaydi. Meni otamga gij-gijlayverib munosabatimizni buzib qoʻyadi. Shu-shu kichkina otamning turtkilashlaridan bezor boʻlib, maktabni bitirishim bilan togʻdagi Sharif buvamlarnikiga yoʻl oldim. Sharif choʻpon rahmatli bobomning ukasi menga amaki buva boʻladi.

Ha, aytganча, sizlarga oʻzimni tanishtirmabman-ku. Tanishib qoʻyaylik! Mening ismim Bahodir. Qoʻshnilarim meni koʻproq indamas deb chaqirishadi. Bunday deyishlariga asos bor. Chunki men juda kam gapiraman, koʻproq eshitaman. Hech qachon hech kim bilan ochilib gaplashmayman. Kichkina onamning aytishicha, men oʻta ketgan ichidan pishgan, shum, "ichimdagini top" bola ekanman. Bilmadim, balki shundaydir. Negaki, mana maktabni bitirib oʻn bir yillik yetuklik attestatini olgan boʻlsam, shu davr ichida biror doʻst topmadim. Maktabda asosan oʻgʻil bolalar, hattoki ustozlarim ham mening noshudligimdan kulishadi. Men bularning barchasini oʻzim bilib turaman. Lekin har galgidek nim tabassum bilan qoʻl siltab qoʻya qolaman. Boshqa odamlar ham menga nisbatan shunday qilishadi. Lekin bir shoir yozganidek:

*Men ham yashayapman o'z zamonamda,
Davrimdan qayga ham tushardim yiroq.*

Demak, shunday ekan yuribman-da osmon ostida, yerning ustida rizqimni terib. Odamlar meni tushunmaydi, men esa odamlarni. Odamlarni tushunmaganim sababmi, ko'pchilik tengdoshlarim davralariga qo'shishmaydi. Aybim nima. Ko'p gapirmasligimmi? Bilmadim shu tariqa real hayotdan uzilib, xayoliy olamga, o'z olamimga tushib qolayotgandekman. Shukr-ki, oz bo'lsa ham meni tushunadigan insonlar bor. Ulardan bittasi Sharif buvamning yakka-yu yagona qizi Mohinur. U mendan ikki sinf yuqori o'qigan. Uni opamdek yaxshi ko'raman.

Uning go'zalligi xususida so'zlasam, be malol aytiшим mumkin-ki, u ko'kdagi oydek tiniq, yo'q oydek desam xato bo'lar ekan. Chunki oyning ham yuzida andak dog'i bo'ladi. Mohinur esa, oppoq yuzli, qora ko'zli, zimistondan nusxa olgan kamondek ki priklari va tovonini o'padigan tim qora sochlari men uchun, balki mahallasidagi jamiki uni tanigan insonlar uchun Laylidan ham, Zuhrodan ham, Kumush-u Ra'nodan ham aziz va ustunroq desam mubolag'a bo'lmas. Uni ko'pchilik tanishlari Mohiatirgul deyishadi. Rostdan ham uning qaysidir jihatlari qirmizi atirgulni eslatadi. Gullar chiroyi, faqat tashqi go'zalligi bilan. Lekin ichki go'zalligi boshqa bo'lishi mumkin. Lolani olaylik. Uning hidi yo'q, biroq atirgul unday emas. Atirgulning uzoqdan ham muattar bo'yidan bahramand bo'lish

mumkin. Uning goʻzalligi va boʻyiga mast boʻlib, behosdan ushlab olsangiz qoʻlingizga tikon kirib jaro-hatlashi mumkin. Lekin biz soʻz yuritayotgan atirgulga faqatgina koʻzingiz nogohon tushsa bas, u sizni qoʻlingizni emas, qalbingizni yaralashi muqarrar.

Gulni chiroyli deyishimiz uchun uning tashqi koʻri-nishi kifoya. Ammo goʻzal deyishimiz uchun esa, ham botinan, ham zohiran insonni lol qilishi kerak. Lekin shuni afsus bilan taʻkidlab oʻtmoqchiman. Goʻzallik gullarga koʻpincha baxt emas, kulfat keltiradi. Kimdir uni yerdan qizgʻanib yulib oladi, oqibatda u uzoq yashamaydi. Bokiraligi soʻnadi.

Bechora Atirgul qizning ham koʻngli yarimta. Uning ham onasi vafot etgan. Shuning uchunmi, bir-birimizni yaxshi tushunamiz. Uning shaxsan oʻz ogʻzidan eshi-tishimcha, onasi uzoq vaqt kasal boʻlib yotib qolibdi. Sharif buvam ularni kasalxonama-kasalxona olib yura-veribdi. Garchi ayolining dardiga davo yoʻqligini bilsa-da, uni davolatishga urinibdi. Ammo vaqt oʻtgan ekan. Saraton xastaligini davolay olishmabdi. U oʻlimidan oldin erini va qizalogʻini yoniga chaqirib: «Qizimni ehtiyot qiling» ~ deb Sharif buvamga vasiyat qilibdi.

Mohinurni quchib, uzoq-uzoq yigʻlabdi, keyin olamdan oʻtibdi.

Shu-shu Sharif choʻpon qayta uylanmagan, qolgan umrini yolgʻizgina qiziga bagʻishlagan. Nafaqaga chiqqandan soʻng uyida oʻtirolmay, choʻponlik qilib

kelayapti. Ha, aytgancha, Sharif buvamni qishlog'imizda hamma "Sharif faylasuf" deyishadi. Shu paytga qadar, ya'ni nafaqaga chiqqunicha bo'lgan davrda qishlog'idagi kichkina maktabda tarix fanidan dars berib kelgan. Biroq nimagadir uni hamma shunday chaqirgani-chaqirgan.

Sharif buvamlar bilan bizning uyimizni bitta tog' ajratib turadi. Tog'ning u tomonida bizlar, bu tomonida buvamlar. Avvalo adirlar, yaylovlar nihoyat, keksa va hamisha navqiron tog'lar bir-biriga ulanib ketgan. Bizning qishloq bilan buvamlarning qishlog'ini kichikroq so'qmoq yo'l bog'lab turadi. Bu yerlar, ayniqsa, bahor payti yashnab ketadi. Bukri tog'ning etaklarida yozda ham oppoq qorlar turadi. Shuning uchunmi, Bukri tog' saratonda ham bahoriy tarovatini yo'qotmaydi. Shu tog'dan boshlanuvchi kichkina jilg'a bora-bora boshqa soy suvlari bilan qo'shilib ketib, Qirg'iy qishloqqa yetgunicha katta anhorni tashkil etadi. Bu qishloq Sharif buvamlarniki. Bu yerda faqat qishlovni o'tkazishadi, xolos. Keyin bahor kelishi bilan Bukri tog' etaklarida chodir tikib, ko'chib chiqib ketishadi. Bukri tog'da qushlar ham ko'p. Bulbul deysizmi, bedana deysizmi, kaklik deysizmi, kuni bo'yi sayrayverib quloqni qomatga keltiradi. Giyohlar haqida gapirmasa ham bo'ladi. Xullas, bu yer jannatning bir parchasiday joy.

Men ham Sharif buvamdand bir-ikki kunga javob olib, uyga ketgandim. Mana fursat yetib, yana ortga

qaytdim. Eshakda uyimizdan choshgoh paytida yo'lga chiqqan bo'lsam-da, Bukri tog' etaklariga yetib kelganimda quyosh qizarib, Qoraqoyaning orqasiga berkinishga shay turardi. Eshakdan tushishim bilan Sharif buvam qarshi oldi. Eshakni qoziqqa bog'lab, buvam bilan ko'rishdim.

— Ey, yaxshi keldingmi? — dedi, Sharif buvam, kaftini kaftimga bosar ekan.

— Yaxshi rahmat, — dedim, bosh silkib.

— Ota-onang, ukalaring yaxshimi? — so'rashida davom etdi Sharif buvam.

— Yaxshi, rahmat, — dedim, beparvo qo'limga xurjunni ola turib.

— Qishloq tinchmi, bolam, — dedi Sharif buvam yangilikdan gapir degandek qilib. Men boshqa so'z yo'qday.

— Yaxshi, rahmat, — dedim yana.

Buvamning bu tarzidagi javobimdan tabii tirriq bo'lgan bo'lsa-da, yana nima der ekan degan maqsadda, — Yo'l yurib charchagandirsan, bolam? Qani, chodirga kiraylik! ~ dedi. Garchi men Sharif buvamning bu maqsadini anglagan bo'lsam-da, yana beparvolik bilan:

— Mayli rahmat, avval qo'ylarni ko'zdan kechirib ishlarni saranjomlaylik. Chodirga kirish qochmas, — dedim xurjunni chodir yoniga eltib qo'yar ekanman. Buvam cho'pon tayog'iga suyangancha kulib yubordi.

— Boshqa gaplarni ham bilar ekansan-ku? Men

bo'lsam faqat "yaxshi, rahmat" ni bilsa kerak, deb o'ylodim.

Kamgapligim ana shu joylarda pand berib qo'yadi. Biz yengilgina kulishib olib, ishga kirishdik.

Kech tushgach, ishlarni bitirib Mohinur yozgan dasturxon atrofida non-osh oshab, suhbat qurdik.

—Yo'l rosa toliqtirgandir? — deb gap boshladi buvam, choy ho'plar ekan.

— Ha, nimasini aytasiz, to'rt yuz-besh yuz qo'y ortidan yurib bunchalik charchamasdim.

— Ey, mendan so'rasalar, dunyoda eng uzun nima desalar, yo'l deb javob bergan bo'lardim. Men uchun uyim bilan maktabimga eltadigan yo'l eng uzun yo'l. Negaki shu yo'ldan qirq yil qatnadim. Qirq yil umrim, balki undan ham ko'proqdir, shu yo'lda o'tdi. Men qatnaydigan maktab va uyni biladigan kishi e'tiroz bildirishi mumkin "maktab bilan uyning orasidagi masofa bir chaqirim ham chiqmaydi-ku" deb. Men unga shunday javob bergan bo'lardim. Biz hali ham yo'ldamiz, odamning umri payoniga yetsagina bu yo'l tugaydi. De mak, bu yo'l beshikdan qabrgacha bo'lgan yo'l ekan. Mana shu hayot yo'llari turlicha. Kimdir o'nqir-cho'nqir, toshloq yo'ldan qoqilib yuradi, yana kimdir tekis-silliq yo'ldan yuradi. Menimcha shu toshloq yo'ldan tekis-silliq yo'lga chiqib olish ham yoki tekis-silliq yo'ldan toshloq, chang bosgan yo'lga tushib qolishi ham insonning o'ziga bog'liq. Bu yo'lda, ya'ni maktab

va mening uyimga eltadigan yo'ldan kichkinagina, tezoqar anhorcha kesib o'tgan. Bu mening nazarimda, vaqt bo'lib tuyuladi. O'sha anhordagi oqayotgan suvning yuziga tasodifan qo'lingizdan olma tushib ketdi. O'sha olmani olish uchun suvni orqaga qaytarish yoki to'xtatish kerak. Ehtimol, siz suvni to'xtatishning imkonini yoki orqaga qaytarish ilojini bir amallab eplarsiz, lekin ayni damda vaqt atalmish tezoqar suvda biz o'zimiz olmamiz. De mak, olma suvni to'xtata olmaydi. Vaqt uchqur tulpor singari olg'a ketaveradi. Bir daqiqaga ham tin olmaydi. Suv tuproqdan sizib chiqib, yana shu tuproqqa singib ketgani kabi inson ham tuproqdan yaralib, tuproqqa qorishib ketadi. Inson bolasi tug'ilish va o'lish aro umr kechirarkan tug'ilgan jamiki jonliq bor, hatto hissiyotlar ham mana shu uchqur ot ostida so'rib boradi. Tug'iladi, tug'ildimi de mak, o'limga mahkum. Hayot yo'llari esa turli xil, kimning yo'li kimniki bilan kesishadi, yana kimnikidir shunchalar chiroyli yo'l bo'ladi, biroq ikki yo'l hech qo'shilolmaydi, qo'shilmoqchi bo'lganda esa, o'sha uchqur ot ketib bo'lgan bo'ladi. Qizig'i shundaki, qo'shilgan yo'llar ham baravar tugamaydi.

Buvam gapi tugaganidan so'ng ko'zimizni uyqu bosib, bazo'r turganimizni ko'rib, shuncha gapiga achinib, qo'lida sovib qolgan choyini ho'pladi-da, tezgina dasturxonga duo o'qidi. Keyin bizga yuzlanib:

— Mayli uxlanglar, ertaga ish ko'p! ~ dedi-da, chodirdan chiqib ketdi.

Moychiroqning lipillab turgan yorug'ida Mohinurning chiroyli yuzi uzra nimtabassum paydo bo'ldi. Men ham qo'zg'aldim. Biz Sharif buvam ikkalamiz tashqarida qayrag'och ostidagi ikki-uch kishilik loydan suvalgan supa ustida dam olardik. Chodirda esa Mohinur bilan jajji dugonasi, xolasining qizi Gulchiroy yotardi.

Har kuni osmondagi son-sanoqsiz yulduzlarga termulib uyquga ketaman. Sahar chog'i, nim qorong'i payt ekan. Chodirimizni qo'riqlab yuradigan itlarning qattiq akkillashidan va qo'tonni buzgudek bo'layotgan hurkak qo'y-echkilarning tovushidan cho'chib, uyg'onib ketdim. Uyqu aralash ko'zlarimni ishqalab, itlarning yoniga chopdim. Borib ne ko'z bilan ko'rayki, bir bo'ri bolasini itlar talayapti. Itlarni bir amallab quvib yuborib, yarador bo'ri bolasini chodirga olib keldim. U juda holsiz. Ancha vaqt ovqat ye magan shekilli, qorni puchchayib qolgandi. Oyog'ida turolmaydi. Qo'ton yoniga qanday kelib qolgan bilmadim. Bundan tashqari itlar uning bir-ikki joyini tilib yuborgan. Buvam achinib:

— Onasi ye mak izlab ketib, qaytib kelmabdi shekilli,-dedi.

Men bo'ri bolasini Mohinurning qo'liga topshirib, nonushta qilgach toqqa suruvni o'rlatib ketdim. Qo'ylarni yaxshi boqdim, o'tga to'ydi. Lekin bir qo'y qo'zilashga qiynaldi. Birinchi bolalashi ekan, uni qancha avaylab, tirik qolishi uchun harakat qilmayin, bo'lmadi. Axiyri uning bo'g'ziga pichoq tortib, eshakka ungarib, yetim

qolgan nimjon qo'zichoqni chodirga olib keldim.

Bir-ikki kun o'tib, Sharif buvam bir gap topib keldi: — Shu yaqin atrofdan bir ona bo'rini otib olishibdi, ~ dedi u.

— De mak, bo'richamiz yetim qolibdi, — dedim men.

— Ha, shunday bo'lgan shekilli. Meli cho'ponning qo'ylariga hujum qilgan ekan, otib olishibdi.

— Qo'yaving dada! — gapga aralashdi Mohinur, — Bo'richa ham bizga ancha o'rganib qoldi. Qo'zicha ikkalasi ortimdan qolishmaydi. Bu yetimchalar bizga darddosh, — dedi.

Haqiqatan men va Mohinur ham bu qo'zichoq va bo'ri bolasiga juda o'rganib qoldik. Har kuni qo'zichoqqa sigirning sutini sog'ib berardik. Bo'rivoyga esa, qolgan-qutgan ovqat qoldiqlari-yu suyaklar tashlar edik. Yaqinda ular uchta bo'lishdi. Uchinchisi nima dersiz. Yetim kuchukcha. Uni Toshte mir olib keldi. Aytishicha bu kuchukcha Meli cho'ponning qo'riqchi itlarining bolasi bo'lib, yaqinda uning onasini bo'rilar bo'g'izlab ketishgan ekan. Menga bu kuchukcha uncha yoqmadi. Nega desangiz, kuchukka ham o'xshamaydi. Dumini qisib yuradi, kuchuklar hurishganda akkillamaydi ham, lekin qitmirligi bor. Qo'zichoqni bo'ridan tortib olishga urinadi, hech ikkalasini ko'rolmaydi. Bo'ri bolasini holi-joniga qo'ymay ta'qib qilib yuradi. Meli cho'pon kim, Toshte mir kim, deb hayron bo'layotgandirsiz? Hozir ularni sizga tanishtiraman.

Meli cho'pon katta chavandoz bo'lgan. Uni bitta qishlog'ida emas, balki qo'shni davlatlar hududida ham yaxshi tanishadi. Hozir yetmish yoshdan oshgan bo'lsa ham baquvvat, otri yaxshi chopadi. Lekin keksayib qolganligi sabab hozirgi kunda qo'y boqadi. Ko'pkariga ham faqat tomosha qilish uchun boradi. Toshte mir esa uning nevarasi. U buvasining aksi. Ko'pkariga onda-sonda boradi. Yurgan yo'lida bezorilik qilgani-qilgan. Qishloqdagilar unga ko'nikib ketishgan. Buvasiga achinganidan toqqa kelib-ketib yuradi. U ham Mohinurning oshiqlaridan. Mohinurni yoshligidan Salim traktorining o'g'liga beshiketti bo'lganini bilsa-da, baribir uning ketidan qolmaydi. Chamamda Mohinur tomonidan o'ziga sal e'tibor sezsa bas, unashtiruvni ham buzib, Mohinurga uylanishga shay. Uni hammadan rashk qiladi. Mening esa shu yerga kelib orttirgan yakka-yu yagona do'stim shu. U bilan tanishuvimiz ham qiziq bo'lgan. Mening Sharif buvamlarga cho'liq tushgan yillarimning birinchi oyi, hali toqqa qo'ylarni olib chiqqanimiz bilan chodirga to'la ko'chib o'tmagan edik. Men Sharif buvamlarnikiga eltadigan yolg'izoyoq yo'ldan ketib borardim. Hali sizga so'zlab o'tgan jilg'a suvi to'plana borib, shu joylarga yetganda katta anhor suvini tashkil etadi. Bu yerga ya'ni Qirq'iy qishloq bilan bizni qishlog'imizni birlashtirib turish uchun har yili qo'ldan ko'prik qurishar, lekin sel kelib oqizib ketardi. Shundan bezor bo'lgan odamlar beton ko'prik

qurishga majbur bo'lishgandi. Men ham uyimizdan yo'lga chiqib, shu yerga yetganimda ko'prikning u tomonida, ya'ni ro'paramda qorachadan kelgan, uzun chayir yigit paydo bo'ldi. Bu Toshtemir bo'lib, qishloqning eng urushqoq yigiti, degan nom chiqargandi. U o'tkir nigohini menga qadab:

— To'xta! ~ dedi cho'ntagidan qayirma pichoqchasini olib, quyosh nurida yalt-yalt o'ynatarkan.

Men indamay o'z yo'limda davom etmoqchi edim, ammo qurib ketgur eshagim hurkib ketib, olg'a qadam bosmay qo'ydi. Shunga qaramay, men hech narsa bo'lmagandek eshakni niqtab, yurgizishga urinardim.

— Senga aytyapman, to'xta! ~ dedi ovozi bir parda ko'tarib, o'shqirarkan Toshtemir.

— Nima deysan, nima uchun yo'limni to'syapsan. Kimsan o'zi, yo'lto'sarmisan? ~ dedim.

— Men ham sendan shu narsani so'ramoqchi edim. Kimsan o'zi, Mohinurning ketidan buncha girdikapalak bo'lasan? ~ dedi savolga savol bilan Toshtemir.

— Bir kamim senga hisob berishim qoluvdi. Borey, toshingni ter! ~ dedim qonim qaynab.

— Mohinur faqat meniki, bildingmi. Unga ko'zingni olaytirma, yo'qsa ko'zingni o'yib olaman! ~ dedi menga dag'dag'a qilib.

— Voy-voy-ay. Juda qo'rqib ketdim-ku. Kimsan o'zi olifta, menga aql o'rgatadigan. Qoch yo'limdan! ~ dedim men ham ters javob bilan.

— Nima mening kimligimni bilmaysanmi hali? ~ dedi Toshte mir yuziga achinarli tus berib.

— Ko'p yo'l yuraman, oldimdan ola mushuk ko'p kesib chiqib turadi. Qaysi birini eslab qolayin? ~ dedim kinoyali qochiriq qilib, jahlim chiqqanini sezdirmaslikka urinib. Uning yuziga g'alati qahrli tabassum qalqidi. Mening qochirig'imni tushunganidan boshini sarak-sarak qilib, bir maromda tebratib, o'tkir nigohini mendan uzmay javob berdi:

— Seni aqlli odam desam, sher bilan mushukni farqlay olmaydigan ahmoq ham ekansan, ~ kinoyaga kinoya ila javob berib.

— Shunaqa degin. Sher bo'lsang ham urg'ochisi bo'lsang kerak. Negaki erkak sher o'zining bilak kuchiga ishonib jang qiladi. Senga o'xshab qo'qqisdan xilvat joydan otilib chiqib birdan tashlanmaydi. Shu turishingni (qo'lidagi pichoqqa ishora qilib) erkagini kuchiga ishonib, irillayotgan urg'ochi sherga o'xshatdim.

Bu gapim unga ta'sir qilib, qo'lidagi pichoqni soyga uloqtirib yubordi.

— Senday toshbaqani qo'rqitish uchun soyamning o'zi kifoya. Bilsang, shu qishloqning sheri bo'laman. Aminmanki, sen ham soyam tushishi bilan boshingni toshkosang ichiga yashirib olasan, ~ dedi mag'rur, meni bu kesatiq jangda o'zini yengan hisoblab. Yakkamayakka jang qilishga shaylanib ko'ylagini yechar ekan, qomatini ko'z-ko'z qilib mushaklarini shishirdi. Men

ham jang boʻlishi muqarrarligini sezib, eshakdan tushdim-da, uni anhorning chetiga bogʻladim. Soʻng beparvo uning qochiriqlariga javob tariqasida shunday dedim:

— Koʻp maqtanma, quyon ham toshbaqani ustidan kulgan ekan. Oqibatda nima boʻldi. Endi hamma quyonning ustidan kuladi. Sen ham bilsang sher terisini yopingan quyonsan, xolos. Bu gaplarim unga oʻtib ketdi. Bor kuchini yigʻib, men tomon tashlandi. U shu qadar tez harakat qildiki, zarbasidan qochib qolishga ulgurmadim. Qulogʻim ostiga uning qora mushti kelib tushdi. Men bu zarbadan oz-moz chayqaldim, lekin tezda oʻzimni tutib olib, yana men tomon yoʻllangan zarbasini havoda qoldirishga muvaffaq boʻldim. Uning mushti shundoq sochlarimni silab oʻtdi. Chapaqayligim qoʻl kelib, uning oʻng koʻziga tushirdim. U ham qalqib ketdi. Muvozanati buzilgan zamon tanasining har-har joyiga ustma-ust zarba berdim. U beton koʻprikka quladi. Soʻng uning yoniga yaqinlashganim zamon Toshte mir oʻzini holsiz tutib turib, birdan oyogʻimdan chaldi. Men quladim. Endi u meni savalay ketdi. Soʻngra esa, men uni. Xullas, mushtlashuv uzoq davom etdi. Biz yana va yana olishaverdik. Yuz-koʻzlarimiz, afti-angorimiz qontalash, tanalarimiz koʻkargan, qizargan, tanada mador yoʻq. Boʻldi bas, deyishga esa ikkalamizning ham gʻururimiz yoʻl qoʻymasdi. Shu mahal bizning bu holatimizni tushungan Chori muallim uzoqda kuzatib turgan ekan shekilli, kelib rosa dakki berdi.

— Nimani bo'lisha olmayapsizlar, qayta janjal qilganlaringni ko'rmay! ~ deb urishib berib, ikkalamizni ajratib yubordi. Ikkalamiz ikki tarafga g'udranib yo'l oldik. Buvamlarnikiga yetib borgach, meni bu ahvolga kim solganini Sharif buvam ham, Mohinur ham uzoq surishtirdi. Har galgidek men "Indamas" dan:

— Eshakdan yiqildim, ~ degan gapdan boshqasini olisholmadi. Shu-shu biz bir-birimizni qayerda uchratib qolsak dahanaki jang qilib, ya'ni bir-birimizni "yomon so'zlar" bilan siylashib ajralishardik. Yana shunday bahorning oxirgi oylarida, qadrdon eshagimda buvamlarnikiga ketib borardim. Toshte mirni ko'prik ostida bir necha o'rtoqlari bilan cho'milayotganini ko'rib qoldim. Har galgidek, so'kinishni u boshlasa kerak, deb o'ylagan edim. Biroq hadeganda undan sado chiqavermagach, bu safar men boshladim.

— Ha, Toshte mir cho'chqa, sen ham cho'milar ekansan-da? Cho'chqalarni cho'milmasa kerak, deb o'ylardim. Undan javob kutib qulog'im ding bo'ldi. U biror so'z demadi. Yana o'zim sayray ketdim:

— Hoy, eshakning dumi! Nega jimsan, tovuqqa o'xshab pusib qolibsanni, gapirmaysanni? Lekin u yana jim, sukut qilardi. Faqatgina siniq jilmayib, menga tikilib turardi. Yonidagi ikki do'sti bu gaplarimga chidolmadi. Men ularni ichki kechinmalarini anglab turardim. "Nahotki, qishloqning eng pahlavon yigiti kelib-kelib kelgindi bir yigitdan haqorat eshitib o'tirsa",

deb oʻylardi ular. Shuning uchun yugurib chiqishdida, mening yoʻlimni toʻsishdi.

— Hov naynov, nima deding? Bir qaytar! ~ dedi labi pirpirab, koʻzi kosasidan chiqqudek boʻlib, men bilan urishmoqqa shaylanarkan. Ularning soʻzlariga munosib javob izlab, ogʻiz juftlashim bilan mening soʻzlarimni Toshtemirning gʻoʻldiragan tovushi kesdi.

— Bas qilinglar, tinch qoʻyinglar uni! ~ dedi u va ustiga kiyimlarini kiyib, men kelgan yoʻldan asta keta boshladi. Men va Toshtemirning ikkala doʻsti hayron boʻlgancha ortidan qarab qoldik. Picha fursat oʻtib, men eshakning boshini ortga burdim. Chamasi yarim chaqirim oʻzim ham toʻxtatmadim, u ham toʻxtamadi. Jimgina soʻqmoq yoʻlda ortidan ergashib boraverdim. Oxiri chidolmadim, — Toshtemir toʻxta! ~ dedim. U ortiga, men tomonga burilmasdan joyida toʻxtadi.

— Meni kechir joʻra, senga gaplarim qattiq tekkan boʻlsa! ~ dedim unga yetib eshakdan tushar ekanman. U menga jimgina burilib qaradi. Men esa boyagicha holatda kechirimga ilova qilib shunday dedim:

— Mayli, xafa boʻlgan boʻlsang uraqol. Bu safar indamayman.

Shu gaplarimdan soʻng, uning mallarang koʻzlari uzra yiltillagan yosh qalqidi. U besoʻz meni bagʻriga bosdi. Uzoq koʻrilmagan qadrdonlardek qoʻyvormay turdi. Ayni shu lahzalarda menga u men bilgan bezori Toshtemir emas, balki oqkoʻngil insondek tuyulib

ketdi. Men uni quchib tursam-da, hech narsaga tushu-
nolmasdim. Garang bo'ldim. U nihoyat tilga kirdi:

— Meni kechir do'stim! Seni shuncha vaqt tahqir-
ladim. Bir-ikki bor so'kingan chog'larimizda "onangni",
deb yubordim. Rostini aytsam men ham "onangni"
deganda chidab turolmayman. Chunki do'stim, men
ham senga o'xshab yetimman.

U meni mahkamroq bag'riga bosdi. Shuni
angladimki, endi u chindan ham yig'layotgandi.

— Seni shuncha haqorat qilmay, hech bir so'z shu
so'zchalik jahlingli chiqara olmasdi. Nega o'shanda
yetim ekanligingni bilmadim. Sen mening shu so'z-
larimdan keyin ham biror marta "o'zingni ...ni" de ma-
ding. Rahmat senga.

U meni bag'ridan bo'shatgach, ko'zlaridan yuziga
oqib tushgan bir juft yoshni kafti bilan sidirgan bo'ldi.

— Qo'y, do'stim, yoshlikda hamma narsa bo'ladi. Ona
mo'tabar inson. Uni bunday iflos so'zga aralashtirmaslik
kerak, ~ dedim uning yelkasiga qoqib qo'yar ekanman.

— Albatta, ~deb, so'zimni ma'qulladi Toshte mir.

— Bilaman, hozir sen ota-onang yo'qligidan o'kin-
yapsan. Lekin buving bilan buvang bor-ku. Ular ham
senga ham ota, ham ona-ku.

— To'g'ri aytasan. Hozir ota-onamni eslab, ko'nglim
bo'shashib ketdi.

U o'zining bu qiligidan uyaliib, nigohini yerga qadadi.

— Bo'пти yaxshi qol, deya men eshagimga mindim.

— Meni kechirsang bir umrga do'st bo'lib qolardik, nima deysan? ~ deb yuzimga savol nazari bilan tikildi. Men indamay eshak jilovini o'z yo'limga burdim. Va ortimdan jovdirab qarab qolgan Toshtemirga:

— Biz bugundan boshlab do'stmiz Toshtemir. Seni allaqachon kechirganman, ~ dedim ortimga o'girilmay turib.

—Ha-a! Albatta, bir umrga do'stmi-iz! ~degan Toshtemirning bo'g'iq tovushi adirlar aro har tomonga yo'yilib ketdi. Shu-shu Toshtemir bilan do'st bo'lib qoldik.

Toshtemir va Mohinurning aytishicha, Toshtemir erta yetim qoladi. Uning ota-onasi va akasi mashinada halokatga uchrab olamdan o'tishadi. Toshtemir esa, buvisi va buvasi qo'lida qolib, erka, tanti, ko'chadan uyga kelmadigan bezori bo'lib ulg'ayadi.

Har safar itni ko'rganimda xotiramda Toshtemir va o'sha voqea jonlanadi. Mana, shu bugun ham kun bo'yi yomg'ir yog'di. Bu uch yetimcha ham yomg'irdan qochib, chodirga bekinib olgan.

Men ham qo'ylarni chodirimiz to'g'risidagi katta archa ostiga qoldirib kelganman. Men Mohinur opam va uning jajji dugonasi Gulchiroy bilan zerikkanimizdan mushoira o'ynayapmiz. Lekin darrov yutqazib qo'yaman. Chunki ko'p she'r bilmayman-da. Mohiatirgul esa she'r o'qishni yaxshi ko'radi. Ayniqsa, Rauf Parfi she'rlarini yoqtiradi. O'qib ko'rib, o'lay agar, hech narsa tushunmadim.

*Quyoshning yog'dusi qoradir,
Yulduzlar muzlardir, to'kilgan.
Bu daryo uzangan yaradir,
Daraxtlar egilgan, bukilgan.
Yulduzlar muzlardir, to'kilgan,
Toshlardek qotmishdir tumanlar.
Yerlarga tikonlar ekilgan,
Ekilgan yolg'onlar, gumonlar.*

*Men ham uning she'rini yod olmoqchi bo'lib o'qidim,
lekin qayoqda.*

*Mana oradan ancha vaqt o'tdi. Yetimlar ham
ulg'aydi, ya'ni qo'zichoq, bo'ri va noshud itimiz Oqdum.
Bizlar ham ularga qo'shilib qaysidir ma'noda ulg'aydik.*

*Bir kuni qo'ylarni yalanglikda qoldirib, ayni tush
payti suv olgani buloq boshiga tushayotgandim. Chodi-
rimiz qarshisidagi tog'dan ikkita itni quvlashib chiqib
qolganini ko'rib qoldim. Yaxshilab razm solsam, bizning
bo'rivoyni boyagi indamas itimiz Oqdum quvib kela-
yapti. Ozigina kuzatib turdim. Har galgi bir-biri bilan
o'yini bo'lsa kerak, deb o'ylagandim. Ammo shuni
bildimki, men bormasam it bo'rini o'ldirib qo'yishi
aniq. Men jon holatda suv idishimni yerga tashlab, ular
tomon chopa ketdim. Va borishim bilan bo'rini bosib,
qizil qoniga bo'yab g'ajiyotgan itimizni undan ajrat-
moqchi bo'lib, bo'yniga qalin cho'pon tayoq bilan
chunonam urdimki, oqibatda kuchugimiz bo'rining*

ustidan sirg'alib tushib, g'ingshib ti pirchiladi-yu keyin tinchib qoldi. Bu orada itning domidan qutilgan bo'ri oqsoqlagancha dumini qisib, o'zini to'qay orasiga urib ketdi. Uning ortidan uzoq tikilib, «Bechora bo'ri, aybi nima, bo'ri bo'lganimi» deb o'ylanib qoldim. Bir mahal mana shu ikkalasi oshgan yerdan halloslagancha Sharif buvam ko'rindi. U bizga yetmay turib, uzoqdan baqirdi:

— Bahodir bolam, anavi bo'rivoy bilan Oqdumga ko'zing tushmadimi? ~ dedi.

— Mana, ~ dedim kuchugimizga nafrat bilan boqar ekanman, u hamon qimirlamayotganini sezdim. Buvam yetib kelganida u butunlay tinchib qolgandi.

— Bunga nima bo'ldi? ~ dedi buvam itni ko'rsatib, men o'zimni oqlagan kishi bo'lib, voqeani boshidan ko'rganimcha so'zlab berdim. Buvam meni indamay eshitdi-da, engashib, jonsiz Oqdumni boshini siladi. So'ng uh tortib, "bechoragina" deb qo'ydi. Men buvamga hayron tikildim. Aftidan mening qilgan bu ishim buvamga unchalik xush yoqmagandek tuyuldi. Buvam sassiz-sadosiz, indamay buloq boshiga yo'l oldi. Men ham izma-iz ortidan ergashdim. Buvam buloq boshidagi tekis toshlardan birining ustiga cho'kdi. Men ham shu yerdagi bir tosh ustiga o'tirib buvamning og'zini poylay boshladim. Buvam ancha sukutdan so'ng shunday gap boshladi:

— Mana bunga bir qara! Buloqdan iliq, toza, musaffo suv sizib chiqyapti. U asta-sekinlik bilan boshqa buloq

suvlariga qo‘shilib ketadi. Qaysidir buloq suvi toza suvlarga qo‘shilib, odamlarni, hayvonlarni va o‘simliklarni chanqog‘ini qondirib, foydasi tegadi. Qaysidir buloq suvi loyqalanib, hech narsaga foydasi tegmaydi. U yetgan joy qurib, balchiqqa aylanadi. De mak, suvni boshidan to‘g‘ri ariqqa bog‘lash kerak. Sharqirab, toshdan-toshga urilib, o‘zanini buzgudek bo‘lib, ko‘pchib oqadigan suvdan ko‘ra, ravon, vazmin oqadigan suv yaxshiroq. Istaymizmi-yo‘qmi, baribir suv o‘zaniga oqaveradi.

Shunga o‘xshash bir misol, ajriqni olaylik. Laylak bu o‘simlikni bir amallab, yerdan ajratib olib, iniga olib chiqadi. U laylakning inida o‘n-yigirma yil, balki undan ham ko‘proqdir, so‘lib yotadi. Ammo ajriqni tasodifan laylakning inidan shamol uchirib yerga tushiradi. Yer esa nam. Ajriq o‘ziga ozgina namlik olgach, darrov hech narsa bo‘lmagandek qayta ko‘karib ketaveradi. Bunga xalqimizda shunday hikmat bor: «Yaxshidan yomon chiqdi deb kuyinma, baribir o‘z nasliga tortadi. Yomondan yaxshi chiqdi deb suyinma, baribir o‘z nasliga tortadi».

Men hali ham hayron edim. Buvamning so‘zlariga tushuna olmagan dim. Sharif buvam mening anglamaganimni sezdi shekilli, menga tushuntirgan bo‘ldi.

—La‘nati bo‘rining bolasi baribir bo‘ri bo‘lar ekan. Shuncha unga qaradik, itlardan himoya qildik. Birga yurganiga o‘rganib qolganimiz uchunmi, qo‘zichoqni tashqariga qo‘yib yuborgan edik. Bo‘rini ta‘qib qilib,

holi-joniga qo'yavermagach, Oqdumni bog'lab qo'ygandim. Tushda sal mizg'ib olay deb uyga kirdim. Ko'zim endi ilingan ekan, Oqdumning bezouta huraveriganidan uyg'onib ketdim. Chiqib qarasam, bu bo'ri qo'zichoqni g'ajib yeb yotganining ustidan chiqdim. U mening qoramni sezgan zamon qochib qoldi. Aybini biladi-da, yaramas. Men uni o'zim tutolmasligimga ko'zim yetgach, zanjirni uzgudek bo'lib, o'zini u yoqdan bu yoqqa urayotgan Oqdumni bo'shatib yubordim.

Voqea shu yerga yetganida miyamga qon quyilgandek bo'ldi, boshim og'riqdan lo'qillab ketdi. O'zimdandan o'zim nafratlandim. Keyin buvam ikkalamiz shu yerda, ya'ni it o'lgan joydan chuqur qazib, uni ko'mdik. Men cho'pon tayoqni Sharif buvamga topshirib, qo'limga qayirmani olib, bo'rini axtarib ketdim. Lekin tezda kech tushdi. Uni topolmadim. Ertasi kuni yaylougacha chiqishda ov miltig'ini yelkamga osib, qo'limga esa durbinni ko'tarib oldim. Men bo'rini otib tashlashga ahd qilgan edim. Chunki u endi nafaqat bizning qo'ylarga, balki boshqa cho'ponlarning qo'ylariga ham xavf tug'dirardi. Qo'ylarni bo'ri kirib ketgan chakalakzor aro haydadim. Zora uchratib qolsam-u, otsam. Lekin yotoq paytigacha uning daragini topa olmadim. Qo'ylarni yotoqqa yotqizib, tog'ning baland joyiga chiqib olib, durbin bilan atrofni ko'zdan kechira boshladim. Zora bo'rining biron joyda qorasini ko'rsam. Lekin uchratmadim. Durbin bilan atrofni kuzatish jarayonida navbat

chodirimizga yetganda, o' choqni tutatib o'tirgan Mohinurning jajji dugonasini ko'rdim. Lekin nimagadir Mohinur ko'rinmadi. Chodir atrofidagi yerlarni bir-bir kuzatib, durbinni soy tomonga to'g'riladim. Kutilmaganda qizil ko'ylakli Mohinurga ko'zim tushdi. Aftidan suv olishga tushgan shekilli. Ey, Mohinur chopayaptimi, deb uni aniqroq ko'rishga harakat qildim. Qarasam ne ko'z bilan ko'rayki, uni bir barzangi quvib borardi. Ustiga-ustak bugun Sharif buvam ham qishloqqa tushib ketgan. Chodirda mendan bo'lak erkak yo'q. Men bo'lsam ancha uzoqdaman. Yana bir bor durbin bilan qaradim. Rostdan ham uni bir erkak ta'qib qilib borardi. Mohinur jon holatda turtinib-surinib qochib ketishga urinar, yigit yetay-yetay deb qolgandi. Uning niyati buzuvligi aniq edi. Oyog'imni qo'limga olib tog'dan pastga, Mohinur tomonga chopdim.

«Ey xudo!», ~ deya jon-jahdim bilan bor kuchimni sarflab, o'sha joyga yetib keldim. Mohinur u yerda yo'q. Yuz odim oldinda uni o'sha erkak tutib olgan, Mohinurning oh-zorini hech kim eshitmas, chunki soydagi sharqiroq suvlar uning ovozi bosib ketardi. Ularni ko'rgan zamonim o'ylab o'tirmay, Mohinur opachamning or-nomusini toptashga urunib, xiralik qilayotgan erkakni bo'ri ovlash uchun olib chiqqan ov miltig'im bilan mo'ljalga olib, ikki bor o'q uzdim. Ularning biri erkakning chap ko'kragiga, ikkinchisi esa beliga tegdi. O'qning

tovushidan dod-voy solayotgan Mohinur hushidan ketdi. Men esa odam o'ldirib qo'yganimni sezib, quloqlarim chim bitib qolgan, qaltiragan qo'llarimdan miltiq allaqachon tushib ketgandi. Yuragim esa, qinidan chiqib ketgudek dupurlab urardi. Ko'zlarimning oldi qorong'ulashib, go'yo yer chir-chir aylanayotgandek bo'lardi. Shu turgan holatda cho'kkallab o'tirib qoldim. Bir mahal o'zimga kelgandek bo'ldim. Qurib qolgan lablarimni tilim bilan ho'llab, qult etib yutindim. Bu yutinishimda go'yo zahar yutgandek bo'ldim. Asta madorsiz oyoqlarim bilan qaltirab-qaqshab bazo'r yurib borib, o'sha yigitning murdasini Mohinurning ustidan olib tashlamoqchi bo'lib yelkasidan tortdim. Qay ko'z bilan ko'rayki, yarim yalong'och bu yigit mening jonajon do'stim Toshtemir edi. Men dong qotib qoldim. Go'yo qo'llarim qonsiz, oppoq dokadek bo'lib ketgandi. Keyin esa eslolmayman. Qanday Mohinurning yuziga suv sepganimni, sal o'ziga kelgach uni chodirga olib borganimni. Lekin shuni bilamanki, qancha vaqt o'tgan bo'lsa ham, men bir joyda devonaga o'xshab o'tirib qoldim. Kechga yaqin Qirg'iy qishloqdagi militsiya nozirlari mening qo'limga kishan solib olib ketishdi. Va shunda ortimdan Mohinur zor-zor yig'lab qolganini va hech yod ololmay yurganim Rauf Parfi she'rining shu satrlari quyilib keldi:

*Xayrlashdik... O'ynar kapalak...
Biz asir bo'lmadik lahzaga,*

*Xayrlashdik beso'z, beyurak.
Bu bog', bu gul keldi larzaga.*

*Shabnamning sof qadahi sindi,
Kulimizni sovurdi falak.
Sen mendan ayrilding, men sendan,
O'yin tushar rangin kapalak.*

*O'ynar, o'ynar, o'ynar kapalak,
Bir lahzaning farmoni qoldi.
Xayrlashdik beso'z, beyurak,
Buyuk sevgi armoni qoldi...
Qanday go'zal rangin kapalak...*

Men qamoqdan chiqib shuni bildim, Mohinur Salim traktorining o'g'liga turmushga chiqmabdi. Ko'pchilik buning sababini Toshtemirdan ko'ribdi. Shunga qaramay Mohiatirgulga ko'p joylardan sovchilar kelibdi. Biroq u hech qaysisiga turmushga chiqmabdi. Bu vaqt ichida Sharif buvam ham olamdan o'tibdi. Menga esa qamoqdan chiqqach beringlar deb bir enlik vasiyat xati qoldirgan ekan. Unda shunday satrlar bor edi:

"Salom, aziz bolajonim Bahodir! Senga ming rahmat. O'z joningni garovga qo'yib, qizimning orini saqlab qolding. Mana necha yildirki, u turmushga chiqmaydi. Sababini bilasanmi? U o'z shahzodasini kutyapti. Bilasanmi, bu yigit kim? Men uchun bu gapni aytish biroz noqulay bo'lsa-da, biroq baribir aytmasam bo'l-

maydi. Bu yigit sensan. Ishonamanki, sen ham qizimga befarq e massan. Men ham o'ylab-o'ylab faqatgina uni baxtli qila oladigan odam sensan degan qarorga keldim. Uni, albatta, baxtli qilasan degan umiddaman. Seni jonidan aziz ko'ruvchi, Sharif buvang." (Shaxsiy imzosi).

Ota-onamning roziligi bilan men Bahodir Akbar o'g'li o'ttiz uch yoshimda va Mohinur Sharif qizi o'ttiz besh yoshda turmush qurdik.

Mana shu voqealarga ham ancha vaqt bo'ldi. Lekin qaynotamning faylasufona bir gaplari qulog'im ostidan ketmaydi. U shunday degan edi:

—Har kuni tong otadi, kun botadi. Har kuni quyosh chiqadi, kun yorishadi. Yana qorong'i bo'ladi. Bu bir qarashda ma'nosiz bir takrorlanish bo'lib tuyulishi mumkin. Lekin hech bir kun bir-biriga o'xshamaydi. Har kun o'zgacha kashfiyot, yangilik bo'lib tug'ilaveradi. Bu kunlarda nimadir o'zgaradi, yangilanadi. Odamlar mana shu kunlarda tug'iladi, o'sadi, vafot etadi. Ma'nosizlikdan ma'no axtaradi va albatta, qaysidir ma'noda ma'no topadi ham.

SUVGA OQQAN MAKTUBLAR

O'zim bilmagan holda g'ayriodatiy bir voqeaning tasodifiy ishtirokchisiga aylanib qoldim. Sirni biladigan bir kishi edi. Men bilan ikki kishi bo'ldi, keyin esa...

Keling, yaxshisi sizga bu voqeani boshidan so'zlab beray.

O' shanda o'n besh yoshlardagi chaqqon, bo'z yigitman. Yetmish ikki tomirimda qon bilan birga qiziquvchanlik oqardi. Ayni shu damlarda o'z-o'zimga bergan bahoyim shunday edi: nazdimda mendan-da shovvoz, har qanday ishni eplaydigan yigit yo'q.

Ayni yoz chillasi e masmi, issiqdan odamning nafasi bo'g'iladi. Uyimizni o'z ichiga olgan kichkinagina bog'imiz bor. O'sha bog'dagi mevali-mevasiz daraxtlar barglari suvsizlikdanmi, yoki haddan tashqari ko'tarilib ketgan ob-havoning haroratidanmi, kuz kelmasdan burun sarg'ayib ketgandi. Otamning maslahati bilan qishloq yuqorisidan o'tuvchi kanaldan suv bog'lab kelgani bordim. Kanalning suvi ham ancha qurib, tortilib qolibdi. Ariqqa suvni ochib yubordim-da, kanal sathi ko'tarilsin deb, bir ikkita daraxtrning katta-katta, quchoqqa sig'maydigan chirib qolgan tanasini amallab sudrab kelib, oqib ketmaydigan qilib suvga tashladim. Ariqda suv biroz ko'tarilganday bo'ldi. Shundan so'ng yana uyga qaytdim. Daraxtlarni sug'orib bo'lgach, band boshiga keldim. Hali to'g'on sifatida suv yuziga tashlangan daraxt to'nkalarini olib kelmoqchi bo'lgan edim. To'satdan to'nkaga taqalib turgan shishaga ko'zim tushdi. Uni qo'limga oldim. Gazli suv idishining og'zi yaxshilab berkitilgani uchun suv shishaning ichiga sizib kirmagan. Meni hayron qoldirgan narsa shishani o'zi e mas, balki uning ichidagi naydek yumaloqlab o'ralgan qog'oz edi.

Shishaning mahkamlangan og'zini amallab ochib,

uning ichidan qogʻozni sugʻurib olgach, uni qandaydir xat ekanini bildim. Xatga qiziqib, ariqchani qulogʻini berkitish ham yoddan koʻtarilib ketibdi. Tobora qizarinib botishga shaylanib borayotgan quyosh shafaqlari ostida xatni oʻqiy boshladim. Unda shunday satrlar bor edi:

Maktub — II

"Assalomu alaykum M. aka. Namozshomgul barglariga tabassum siniqlarini chizib, ortidan koʻz yoshlari ila imzo qoʻygancha, tongda gʻoyib boʻladigan shabnam misol bir telba xayolingiz sizga bahor keltirdi. Kaftingizni oching. Bu bahor maysaning tomirida uxlab, uning sabza urgan nishlarida uygʻondi. U yoq-bu yoqqa qarab esnadi-da, chik-chik yerga sakradi. Shunda men kapalak tutganday bir erkalab, uni tutib oldim. Ehtiyot boʻling, u juda shoʻx, qoʻliga pistaqi rang boʻyogʻini olib har tomonga sachrataveradi. Koʻz ochib-yumguncha jumlai jahon shodlik rangiga burkanib oladi. Ana shu lahzalarda sizni oʻsha mitti musavvir yonidan oʻtib qolishingizni uzoq kutgan bir qaldirgʻoch bor. U koʻnglingizni oʻzingizga ham qorongʻi sinchiga in qurib olgan. Ayting, uni oʻsha yerda yashashiga izn berasizmi? Haydab chiqarmaysizmi, yurakka aylangan toshlarni otib. U koʻzingizdan ishq tilanib boqsa savalamaysizmi kipriklaringiz bilan. Haydasangiz baxt koʻchasigacha kuzatib qoʻya olasizmi? Yoʻq, aslo, bu koʻchani bilmayman de mang. Har kuni siz hovlisidan rayhon hidi ufurgan eshik yonidan oʻtib qaytasiz. Baxt deraza

pardasining ortida sizni poylab turgan bo'ladi. Ammo ko'rmaysiz.

Siz qaldirg'ochni quvlab chiqarib, barini sovuq bir hazilga yo'yganча, qo'lidan tutib qololmaganingiz kabi. Uning jovdirab turgan ko'zlariga boqib baxt uyi shu yerda deya olmaganingiz kabi men ham sizga uning kimligini aytmayman. Juda qiziqsangiz mo'ralab qochayotgan nigohlarga to'r tashlang. Balkim tanib qolarsiz. Ammo bir narsani bilingki, uchib ketgan bu qaldirg'och aslo ortga qaytmaydi. Hurmat ila, kuyunchagingiz V."

Bu xatni o'qidim-u uzoq o'ylanib qoldim. Uni kim yozdi ekan? Qiz bolaligi aniq. Men tanirkanmanmi. O'zimizning qishloqdanmikin yoki yuqoridanmikin. To'xta. "Maktub — II" debdimi. De mak, bundan chiqdi uning birinchisi ham bo'lgan. Lekin birinchisi qayerda ekan. Oqib o'tib ketdimikin? Esiz, birinchisini ko'rolmadim-da. Demak, xatning uchinchisi ham bo'lishi mumkin. Kim ekan-a, bu qiz? Yigit-chi, yigit kim ekan. Bu qizni shunchalik sevib qolishiga qaraganda? Kelishgan yigit bo'lsa kerak.

Xatning xayoli bilan bo'lib, ariqning qulog'i berkitilmay qolgani endi yodimga tushdi. Qosh ham qorayib qolibdi. Tezda suv yo'lini to'sib, uyga yo'l oldim. Uyda xatni qayta-qayta o'qib chiqdim. Ammo buni kim yozganligini sira bila olmadim. Shu sabab qiziqishim battar kuchaydi. Shu kundan boshlab kanal yoqasidan beri kelmaydigan bo'lib qoldim. Uni-buni bahona

qilib har kuni kanal yoqasiga boraman. Qolgan xatlarni topish uchun qo'limdan kelgan barcha ishni qilaman. Xatni oqshom payti oqib o'tib ketib qolmasligi uchun suv yuziga shox-shabbalardan to'g'on qurib qo'ydim. Shishaman degan hammasini bittalab, erinmasdan ko'rib chiqaman. Shishada men izlagan narsa bo'lmasa, uni xafsalasizgina chetroq joyga uloqtirib yuboraman. Hayriyatki, izlanishlarim besamar ketmadi. O'ylaganimdek, xatni yozgan kishi uni kunora suvga oqizgan. Shu sababdan ularni hech qiynalmasdan to'g'onchadan tutib olar edim. Birinchi va oltinchi xatlardan boshqa hamma xatlarni topishga muvaffaq bo'ldim. Ularning qisqacha mazmuni shunday edi.

Maktub — III

"Assalom M aka. Tashqariga bir qarang, yomg'ir yog'yapti. Yo'q, siz yaxshilab qarang, bu yomg'ir emas, achchiqqina ko'z yoshlari-ku. Hozirgina bir sharpa shu ko'z yoshlar ostida rosa ivib keldi. Borma deganimga qaramasdan ko'ngil ko'chalarini aylangani ketgandi. Bilasizmi, u nimani ko'ribdi. Maktab oshxonasi devoriga bir zamonlar kimdir yozib ketgan "M+V" degan yozuwlarni. Ajabo, hali ham o'chmagan ekan-da.

O'sha kimdir birovlarga azob berib yaxshi ko'rar edi. Esida turgan bo'lsa, yoshligida opasining chaqalog'ini ko'tarib chiqqan qo'shni qiz hovliga soya tashlasa, qo'lidagi go'dakni olib, o'ynatib-o'ynatib bir chimchib yig'latib qochardi. Qo'shni qiz ortidan koyib qolar edi-

yu, ammo bilardi, bu ishni biror bir g'arazlik uchun e mas, balki suyib yig'latganidan qilardi. Hozir ham biladi. Chimchilangan qalb yarasi oson bitmas ekan-da.

Onam chaqiryaptilar xatimga shu yerda nuqta qo'yaman, V».

Maktub — IV

«Qashshoq umidlarim qo'ldan hech narsa kelmayapti. Bugun yo erta u naqd ko'ksimga qulab tushadi. O'shanda to'rga ilingan baliqday yig'lab, ko'z yoshlarimni meni bo'g'ayotgan borliqqa ulab yuborsam kerak. O'zim bilan arazlashib gaplashmay qo'yishim aniq. Ahmoqning savog'iday uzun yo'llardan har kun aqldan ozgan xayolimni kuzatib qo'yaman. Ammo u har safar qarshimga bosh egib, quruq qo'l bilan qaytib kelaveradi.

Kimsasiz bog'da o'rindiq ikki begonani kutib sarg'aysa bizga nima. V." .

Maktub — V

"Salom M. aka. Tasavvur qiling. Tomdan tomchi tomadi chik-chik. Bir tomchi tushdi. Birozdan so'ng yana bir tomchi. Necha tomchi qoldi. Bir tomchi. Axir ikki tomchi tushgandi qani bittasi? Tuproqqa singib ketdi. M aka, nega bularni menga yozgan ekan bu tentak qiz, deya hayron bo'larsiz, balki? Hozir tushuntiraman.

Nol raqami o'ziga juda mos tushgan. Negaki, "0" nol ichi bo'm-bo'sh. O'z nomi bilan nol-da. Matematik hisobdan olib qaralganda, har qanday raqam noldan boshlanib, nolda tugaydi. Agar butun bir koinotni

cheksiz bo'shliq, ya'ni nol deb oladigan bo'lsak, nollar o'rtasida raqamlar bo'lgani kabi koinotda ham bo'shliqdan bo'shliqqacha bo'lgan bo'shliqda hayot bor ekan. Demak qisqa qilib aytadigan bo'lsak, inson bolasi ikki nolning o'rtasida yasharkan.

Shundan kelib chiqib, M sizsiz ham V baribir yashashga mahkum, degan xulosaga keldim. Lekin bilasiz, qaldirg'och qancha vijirlagani bilan baribir qishdan qo'rqadi.

V."

Maktub — VII

«Vaqt ustidan qah-qah otib yig'ladim. Ikkalamiz hech dugona bo'lolmadik u bilan. Doim aytganini bajartirishga o'rgangan tannoz. Tunov kuni tuyg'ularimni bosib chil-chil sindirib ketdi. Tutib olib sochini yulmoqchi edim, yetolmadim. O'ksidim. Bilaman ko'ngilning peshonasi yo'q. Ammo taqdiri bor. U chaqmoqning soyasi tushgan bor-yo'g'i oppoq qog'ozga o'xshaydi. Yo'qchilik qat-qat bukkani bilan u sof qolmog'i kerak. Unga astronomik nigohli dil izhorlar bilan, balkim baxtning surati chizilar, zero dog' tushgan qog'ozni ishlatmaydilar, g'ijimlab axlat chelakka uloqtiradilar.

Men ham qo'limga zarrabin tutib, g'ijimlangan ko'nglimdan shuni topdim:

*Menga haqiqatni gapirgin olov,
Alahlab o'yg'otgan tushingdan so'zla.
Hilol haqqi yovvoyi bir ifor chiz,*

*Mudragan ertaklar evrilsin bari.
Ulgu bersin ushshoq ahli uchun bir,
Doshqozon yuzini qoplagan mujda.*

She'r qanday yoziladi, men bilmayman. Bu shunchaki qalbim to'riga cho'kkan qirindilar, xolos. Tongda qushlar chug'uri naqadar naqshin. Shu chog'da bu satrlarni hovlimizda o'ynab yurgan shabbodaga o'qidim. Bilmadim, yetkazarmikan... Eltsa-da endi kech.

Bog'imizda bir gul bor edi. Avvaliga otam qattiq mehr berib qarab yurdi. Ammo baxtga qarshi yaqin ikki yil bo'ldi. U qurib qoldi. Otam uni "endi odam bo'lmaydi", deya ildizi bilan sug'urib tashlab, o'rniga boshqasini ekib qo'ydi. Men ham otamni qiziman shunday qilaman. V".

Maktub — VIII

"Chaqmoq osmonni kesilgan bargday ikkiga ajratib tashladi. Shunda men ilkis soyamni uchratib qoldim. Kunduzi yetmaganday u kechasi ham ortimdan ergashib yuribdiykan. Qop-qora kiyinib olgan.

Menga nimanidir gapirmoqchi edi, ammo doimgiday til tishlab qoldi. Axir u soya-da, u nimadir ishora qilishi mumkin. Yoki siniq jilmayishi, arazlasa teskari o'girilib yig'lashi mumkin. Ammo ishoning, soyalar hech qachon gapirmaydi.

Nogoh bugun uni anglab qoldim. Uning ko'zlarida "birovlarning birovi" menga qo'llarini paxsa qilib baqirardi.

Mening orzularim, oppoq qordek beg'ubor orzularim. Lekin ular qordek sovuq e masdi. Issiq qor edi. Bugun sen oppoq liboslarga burkanib olib, shaffof dilimni qora qilding. Avvallari iliq qorlar uzra gullar unardi. Dilim ichra qish qo'ynida bahor bor edi. Endi... ko'zlarimdan oqqan yosh kipiiklarimda muzlab qolmoqda. Kaftimni peshonamga soyabon qilib, qattiq tikilib tursam qishdan so'ng kuz kelayotganga o'xshaydi. Shundanmi, qalbimdagi qirov boshimga oralay boshladi. Avvallari oqshomlar sutga chayilgan bo'lar edi. Endi bebosh kunduzlarimning ham rang-quti o'chib bormoqda. Sendan iltimos, sochlarimga yog'ayotgan kapalak qor abadiy muzlikka aylanmasdan burun yuragingning hovuriga quloq tut. Oppoq qor yerga qo'nsa tuproqqa qo'shilib ketadi. Gardsizligiga putur yetadi. Iltimos, to'xtatib qol! Ko'zlaringni och! Uyg'on! Uyg'on!!!

Kipiiklarim tunning yuzini yuvib tongga aylantirdi. M. aka sizdan bir o'tinchim, endi tushlarimga kirmang... V".

Shu voqeadan so'ng, oradan yillar o'tdi. O'tgan yillar mobaynida bu xatdagi satrlarni o'qiyverib yod olib qo'yganman, desam adashmayman. Men ularning egalari ustida ko'p izlanishlar olib bordim. Siz va men uchun noma'lum bo'lgan M. va V. harflari bilan boshlanuvchi ismlar V. xonimimiz o'z ismini va sevgani M.ni "VII — Maktub" dagi she'rga shunday joylashtirganki, she'r satrlarining boshlanishidagi harflarga sevgani-

ning, satr oxiridagi harflarga esa o'zining ismini bekitadi. Bu she'r badiiy adabiyotda muvashshah deb yuritiladi. Ehtimol uni she'riyatni tushunadigan odam she'r deb ham hisoblamas. V. ning maqsadi she'r yozish emas, u bu satrlar orqali yashirgan sirini jumboqli qilib ochib bergan. Albatta, buni anglash uchun o'quvchi g'oyat sezgir bo'lishi darkor. Men ham bu sirni ochmoqchi emasman. Mayli, V. yashirgan sir sirligicha qolaversin. Hamma o'zi uchun bu sirni kashf eta qolsin. Men ham bu sirni tasodifan anglab yetgan chog'imda bu qahramonlarimiz hayotida ham turlicha o'zgarish bo'lganini bildim. Endi aziz o'quvchim, men sizga V.ni yaqindan tanishtirmoqchiman.

U oilasida to'ng'ich farzand bo'lib, ota-onasi o'zlariga to'q odamlar edi. V.ning otasi tadbirkor, savdo ishi bilan shug'ullanuvchi kishi bo'lib, uning ko'pgina do'konlari bor edi. Qiziga kuyovni ham otasining o'zi topgandi. Onasi esa qishloqdagi muallima, ona tili va adabiyot fanlaridan dars berardi. Ular oilasida to'qqiz kishi, ota-onasi bilan, albatta. Otasining puli ko'p narsaga yetardi. Afsuski, ayrim narsalar borki, ularni pul bilan ham sotib olib bo'lmas ekan. Ya'ni, o'z pushtidan bo'lgan o'g'il farzandni. Chunki Rahmon Safarov shu yetti qizidan bittasi, albatta, o'g'il bo'lishini juda-juda xohlagan. Lekin ona tili va adabiyot o'qituvchisi Muhayyo Safarova Rahmon Safarov bilan o'chakishganday yetti farzandni ham qiz qilib tuqqan. Ular

noiloj taqdirga tan berdi. Qiz bo'lsa ham farzand, berganiga shukr, deyishdi. Endi V.ga kelsak, qishlog'imizda ikkita chiroyli qiz bo'lsa, uning bittasi shu. Agar bitta bo'lsa, o'sha ham shu qiz. Demak, shunday ekan, sizga uning jismoniy go'zalligi ta'rifini keltirib o'tirishimning hech hojati yo'q deb o'ylayman. Agar uni tasavvur etmoqchi bo'lsangiz, Marg'ilonning qizi Kumushbibini eslang. Go'zallikda Kumushbibiday bo'lsa bordir, lekin aslo kam emas. Undan ancha yosh kichik bo'lishimga qaramay men ham uning tashqi go'zalligiga oshiq edim. V. menga yanga bo'lgach, ya'ni amaki akamga zavja bo'lib tushgach, unga nisbatan oshiqligim hurmatga aylanib, o'n chandon ortdi. Chunki shu davr ichida amaki akamni ardoqlashga, sevishga harakat qildi. U ichidagi dardini bir dam bo'lsa-da bildirgan emas. Tag'in sizga so'zlagan oshiq so'zimni noto'g'ri tushunmang. Shunchaki, havas qilganman, opam sifatida sevganman, hurmat qilganman. Ha aytgancha, amaki akam V. ning hali ismini bilmay turib turmushga chiqqan eri. Uning ismi Qulmat. Qorachadan kelgan, basavlatgina yigit. Tadbirkor, qishlog'imizda kattagina do'koni ham bor. U juda odamoxun, hamma bilan til topishib ketadigan, qishloqliklarning tili bilan aytganda "qishloqning oldi yigiti". Endi angladingizmi. Bu yigitni V. ning otasi nima uchun kuyov qilganligini? U kuyov emas, V.ning otasi orzu qilgandek u kishiga o'g'il o'rniga o'g'il bo'ldi. Uning qizini boshiga ko'tardi.

Bechora akam bu gaplardan xabarsiz-da, xotinini yer-u ko'kka ishonmaydi. Faqat meni sevadi, men uchun yashaydi, deb o'ylaydi. Lekin bu voqealarni bilsa bormi, xudo asrasin, shunday oilaga putur yetishi hech gapmas. Shuning uchun ham men miq etmayman. Men balki bu gaplarni aytmay akamga xiyonat qilayotgandirman. Lekin aytib tiniq suvday kechayotgan hayotlarini loyqalantirgandan ko'ra, bir umr gap ichimda chirib ketgani ma'qul.

Qulmat amakimning oilasiga kelsak, u yolg'iz farzand. Uning ota-onasi nafaqada, avval kolxozchi bo'lishgan. Hozir yakka-yu yagona bolasining rohatini ko'rib o'tiribdilar. Yaqinda suyuqli kelini V. qo'chqordek o'g'il nabira tug'ib berdi.

Endi V.ning armonli muhabbati bo'lgan M.ga kelsak. M. ham aqlli-hushli yigit, faqat u Qulmat akamga o'xshagan qorachadan kelgan emas, balki uning aksi, qoshi ko'zi qora o'zi oppoq yigit, sochlari esa xuddi gugurt cho'pning boshi singari qorong'iroq joyda tursa qora, oftob tegsa qo'ng'ir ko'rinish oladi. Xullas, bir so'z bilan aytganda, kelishgan yigit. M. bu o'tgan yillar mobaynida o'z bilimi bilan tibbiyot institutiga o'qishga kirdi. Bu yigitga faqat V. emas, qishlog'imizdagi ko'pgina qizlar ham maftun ekan. Men M. to'g'risida ham yetarlicha ma'lumot to'pladim. Orqavotdan so'rab-surishtirishlar natijasida chiqargan xulosam shu bo'ldiki, M.ning ham V.ga ko'ngli bor ekan. M.ning oilasi iqtisodiy tomondan qiynalibroq kun ke-

chirar edi. Shu sabab M. V.ga biron nima deyishga botina olmagan. Rahmon Safarovdek tadbirkor, boy odam uni shu turishiga kuyov qilmasligini bilgan. Shuning uchun avval o'qishga kirib, so'ng og'iz solmoqchi bo'lgan. Aksiga olib, o'qishga hujjat topshirgan yili yiqilgan. Afsuski, V.ning uni kutishga iloji ham, imkoniyati ham yo'q edi. Chunki yana bir-ikki yil kutsa qari qiz bo'lib qolishi mumkin. Uning kasriga singillari ham "o'tirib" qolishi mumkin bo'lgan. Bu esa yaxshi emas. Mana shularni o'ylagan Rahmon Safarov qizini doimo yelib-yugurib, xizmatini qilib, "akam-akam"lab ko'nglini olgan Qulmat akamga bermoqchi bo'lgan. Ayni shuni kutib yurgan Qulmat akamga bu ikki chandon yoqib tushgan va ota-onasini sovchilikka jo'natgan. Bu voqealar bo'lib o'tayotgan bir paytda o'qishga kirgan M.ni ham ota-onasi bir amallab yig'ib qo'ygan puli evaziga shu qishloqdan boshqa bir qizga uylantirishadi. Shu bilan ayri-ayri taqdir yo'llari o'z izmi ila odimlayveradi.

Shu voqealardan yetti yil o'tganidan so'ng yana bir hodisa sodir bo'ldi. Toshkent~Termiz yo'lida katta tezlik bilan ketayotgan amakim Qulmat mashinasida avtohalokatga uchradi. U kasalxonada vafot etdi. Bechora V. yangamning yig'isi olamni titratdi. Uni kuzatib turib, hech amaki akamdan boshqa yigitni sevganiga ishongim kelmas edi. Xudoyisi kuni katta onamiz bu ko'rgulikka chidolmay yotib qoldi. Bechora buvamning esa o'z dardi ichida, bir haftaning ichida

cho'kib, ancha qarib qoldi. Qora sochlariga oq tushdi. Yaxshiyam bularning baxtiga V. yangam bor. U o'zining yog'iga o'zi qovrilib, o'zi bilan o'zi ovvora bo'lib, chol-kampirning xizmatini qilib yuribdi. Qulmat akamning yili o'tgach bir ishni qilmoqchi bo'ldim. Bilmadim, bu gunohmi yoki savob. Shu paytgacha aralashmay jimgina kuzatib keldim. Nima bo'lsa bo'lar deb, ko'zimni chirt yumib, orimni ham chetga surib qo'yib, ikki kishini baxtli qilmoqchi bo'ldim. Kim ekan bular deb hayron bo'layotgandirsiz. Hayron bo'lmang. M. ham turmush qurganiga yetti-sakkiz yil bo'libdiki, farzand ko'rmadi. O'zi do'xtir bo'lgani uchun ayb kimdaligini yaxshi biladi. Farzandsizligining sababchisi xotini. Lekin xotiniga ket deya olmaydi. Ketsa-ketsin, bo'lmasa o'zi biladi, deb ixtiyoriga tashlab qo'ygan. Endi tushundingizmi nima qilmoqchiligimni. Men qo'limdagi xatlarning hammasini M.ga topshirdim. U esa bu ishimdan juda xursand bo'ldi. Agar xatni olib bormagan taqdirimda ham shu ishni qilmoqchi bo'lganini aytdi. Ya'ni V.ga og'iz solmoqchiligini. Ularni mendan olganini hech kimga aytmasligini, hatto yangamdan ham sir tutishini iltimos qildim. Oradan ancha vaqt o'tib, V.ning ota-onasinikiga M.dan sovchilar kelibdi. Buni Qulmat akamning ota-onasi ham eshitdi. Men ulardan bu ishga qattiq e'tiroz kutgan edim. Lekin, ular hech qanday qarshiliksiz rozi bo'lishdi. Faqat o'g'ilchangni bizga berasan deyishibdi. Men esa V. yangamdan bu

kutilmagan baxtdan jon-jon deb rozilik kutgan edim. Lekin qizig'i shundaki, u bu taklifni butunlay rad qildi.

— Qayta turmush qurmayman, ~ deb turib oldi. Ilojsiz qolgan M. unga o'zi yozgan xatlarini ko'rsatdi. V. xatlarni qanday qilib uning qo'liga tushib qolganiga qiziqdi, xolos. U shundan so'ng, qat'iy qilib, M.ga:

— Sizni bir zamonlar sevganim rost, ehtimol hozir ham sevarman, lekin dunyoda sevgidan boshqa shunday tuyg'ular borki, o'sha tuyg'ular xotirasi uchun bir umr yolg'iz o'tsang arziydi. Men bu kishi bilan turmush qurib baxtimni topdim. Siz, albatta, mening birinchi sevgim bo'lib qolasiz. Endi men o'g'lim uchun yashamoqchiman, ~ dedi.

Shu gaplar ta'sir qildimi, M. V.ga qayta sovchi qo'ymadi.

Oradan o'n yil o'tdi. Men ham uylandim, farzandli bo'ldim. Lekin hali-hali V. yangamni ko'rsam qilmishim uchun chaqnab turgan ko'zlarim o'z-o'zidan yerga boqib, ikki chakkam sholg'omdek qizaradi. Bugun ham shunday bo'ldi. Uyimizga V. yangam kirib keldi. Bir piyola choy ustida suhbat qurdik.

— Mahkamjon uka! O'g'lim Yodgorjonni uylantirmoqchiman. Mana, o'qishniyam bitirdi, ishga joylashdi. Endi ola xurjunni bo'yniga osadigan vaqt keldi. Suyanganim, ishonganim sizlar. O'g'limni yetim ekanini bildirmay, to'yga bosh-qosh bo'lishlaringizni so'rayman. Iltimosim shu.

— Albatta, yanga, shuni ham so‘rab o‘tiribsizmi, qo‘limdan kelganicha yordamimni ayamayman.

Shu bahona V. yangam bo‘lib o‘tgan voqealarni bir-bir xotirladi. U ketar chog‘da bir umr meni qiynab kelgan gapni aytdim.

— V. yanga, meni kechiring! O‘sha xatlarni men topib olgandim va M. akaga bergan edim, ~ dedim. Uyatdan boshimni egib. U menga kulib qaradi-da, boshini sarak-sarak qilib;

— Bilaman-bilaman, ~ deya chiqib ketdi.

Men turgan joyimda yerga yarmi ko‘milgan ustunday tik qotib qoldim. Radiodan esa mashhur Oxunjon hofizning shirali nafasi ila qo‘shiq yangradi:

*Sevadi, kutadi, qiladi alam,
Ammo dorga osing, aytmas birovg.
Sevishini aytmay sevganiga ham,
Tegib ketaverar boshqa birovg.
Kuyovga chiqmagan o‘zbek qizlari...*

MUNDARIJA

<i>Yolg'iz kabutar.....</i>	<i>5</i>
<i>Cho'lga tushgan tosh.....</i>	<i>12</i>
<i>Omonat yulduzlar</i>	<i>23</i>
<i>Hayot yog'dulari</i>	<i>38</i>
<i>Suvga oqqan maktublar</i>	<i>63</i>

ABDULLA CHIMIRZAYEV

HAYOT YOG'DULARI

hikoyalar

Muharrir: Humoyun Akbarov

Rassom: Xurshid O'rozali

Badiiy muharrir: Akbarali Mamasoliyev

Musahhih: Davron Rajabov

Sahifalovchi: Oygul Fozilova

Nashriyot litsenziyasi №. 181. 08.12.11.

Terishga 16.08.2012 da berildi. Bosishga ruxsat 20.09.2012 da berildi. Bichimi 70x90¹/₃₂. Ofset usulida bosildi.

«Acade my» garniturası. Shartli b.t. 2,34. Nashr-hisob t. 2,0.

Adadi 20.000 nusxa. Buyurtma №

«ADIB» nashriyotida tayyorlandi.

100027. Toshkent. O'zbekiston ko'chasi, 16-uy.

Tel: (8371) 245-89-24.

*O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining
G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
bosmaxonasida bosildi.*

100128. Toshkent. Shayxontohur ko'chasi, 86.

*Muqovani bezatishda respublika rassomlik kolleji
talabalarining ijodiy ishlaridan foydalanildi.*